

**ȘCOLILE COLONIEI ITALIENE DIN BRĂILA ȘI STATUTUL
LIMBII ITALIENE ÎN CADRUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI BRĂILEAN
DE-A LUNGUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA**

ALINA DOROJAN
(*Doctor în istorie, Universitatea Roma Tre*)

Motto: „Ora il Governo non può starsene spettatore indifferente o passivo dei destini cui gli emigranti vanno incontro. Esso non deve mai perderli di vista nella nuova patria, così per tutelarli efficacemente al bisogno”¹.

Prezentul studiu își propune să urmărească evoluția studiului limbii italiene în cadrul învățământului primar și gimnazial din Brăila, pornind de la introducerea sa într-o școală publică în 1839, ca urmare a impunerii acesteia în activitatea comercială din orașul port dunărean, ajungând spre finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea să fie utilizată ca instrument de propagandă politică și culturală de către statul italian, după fondarea școlilor comunității italiene, subvenționate de guvernul de la Roma, la Brăila și București (1888). Prin aceste instituții școlare se urmărea o dublă manifestare a politicii externe italiene: pe de o parte desprinderea de sub tutela și influența Sfântului Scaun asupra învățământului diasporei catolice italiene, pe de altă parte reprezentau expresia unui amplu proiect naționalist și expansionist destinat realizării unui stat puternic în plan extern.

ASPECTE GENERALE

Școlile emigrației italiene din România au fost confesionale, particulare sau publice². Primele școli din afara Peninsulei erau înființate cu sprijinul guvernului italian, începând cu deceniul al VI-lea al secolului al XIX-lea, în Argentina la Buenos Aires (1858), în zona bazinului mediteranean și zona balcanică, în Alexandria egipteană (1861), la Tunis și Constantinopol (1863), Smirne și Samo (1864), Atena

¹ Fragment din relatarea ministrului Francesco Crispi în Camera italiană, la 15 decembrie 1887. Giorgio Floriani, *Scuole italiane all'estero. Cento anni di storia*, Roma, Armando Armandi Editore, 1974, p. 5–6.

² Elena Siupiur, *Emigrația: condiția umană și politică în sud-estul european*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 157.

(1865), Sarajevo (1866), Salonic (1868). Școli parohiale existau de la finele anului 1860 în Beirut, Alep, Alexandria, Larnaca și Tir, din 1864 la Smirne și Samo. În spațiul românesc, deși Marco Antonio Canini adunase suma necesară deschiderii unei școli italiene la București încă din 1858, prima școală italiană se deschidea la Galați, în 1866, fiind o școală parohială pentru băieți.

Pentru o mai bună organizare a institutelor școlare din străinătate, în 1869, era numită o Comisie ministerială, prezidată de senatorul Terenzio Mamiani, subordonată Ministerului Instrucțiunii Publice. Sarcina acestei comisii era studierea posibilităților de mărire a subsidiilor acordate acelor școli aflate într-o zonă în care vechea dominație a venețienilor sau prezența genovezilor impuseseră limba italiană într-o mai mică sau mai mare măsură. După solicitarea ministrului Instrucțiunii Publice, Angelo Bargoni, de a se găsi o soluție pentru funcționarea acestor școli, Comisia sugera atât subvenționarea acelor instituții școlare fondate de colonii, care erau suficient de puternice pentru a susține o continuitate a învățământului și care acceptau o supraveghere din partea consulilor sau a altor persoane alese de guvernul italian, cât și a școlilor fondate de misionari italieni franciscani³. Acestui ultim criteriu îi corespundea școala de la Galați.

După 1870, Ministerul Instrucțiunii ceda din competența sa școlile italiene din străinătate Ministerului Afacerilor Externe, însă, pentru bunul mers al administrării instrucției didactice, conducerea direcției școlare rămânea în continuare în competența unui înalt funcționar al Ministerului Instrucțiunii Publice, adică a unui inspector general care îndeplinea dubla sarcină de „capo di divisione di 1° classe al Ministero della istruzione pubblica, comandato al Ministero degli Affari Esteri”⁴.

Școlile italiene din străinătate erau fie școli guvernamentale, finanțate în întregime de guvernul italian, fie școli particulare, laice sau confesionale, unele parțial subvenționate. Școlile înființate la inițiativa asociațiilor italienilor din străinătate – cum era și cazul școlii italiene de la București – urmau programa și metodele didactice ale școlii naționale italiene, fiind supuse unui control din partea consulilor și, periodic, unei inspecții ministeriale italiene.

Până la înființarea școlilor guvernamentale, școlile urmate de către copiii italienilor din România au fost cele parohiale catolice sau institutele și pensioanele catolice. Aceste două tipuri de școli erau susținute cel mai adesea prin efortul misionarilor catolici sau ale masoneriei italiene, considerate adevărate „forza d’italienità”⁵, dar mai existau și unele, puține la număr, deschise de particulari

³ „Gazzetta Ufficiale del Regno d’Italia”, nr. 274, 7 oct. 1869, p. 3–4; Ministero degli Affari Esteri, *Annuario delle scuole coloniale per l’anno finanziario e scolastico 1888–1889* [*Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*], Roma, Tipografia di Gabinetto del Ministero degli affari esteri, 1889, p. 3–4, 19; Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 7 sqq; Francesco Guida, *L’Italia e il Risorgimento balcanico. Marco Antonio Canini*, Roma, Edizioni dell’Ateneo, 1984, p. 130–131; Rita Tolomeo, *Politica italiana e scuole in Oriente nella seconda metà dell’Ottocento* [*Politica italiana e scuole in Oriente...*], în „Europa Orientalis”, II, Salerno, Università di Salerno, Dipartimento di Studi Umanistici, 1983, p. 137–138.

⁴ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 19.

⁵ Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 7.

italieni, de obicei profesori sau instructori. Deseori istoria școlilor italiene deschise pe lângă o parohie catolică se confundă cu istoria școlilor catolice din spațiul românesc. Aici copiii italieni se alăturau elevilor catolici de diferite naționalități, însă dificultățile rezultate din necunoașterea limbii, pe care preotul-învățător o alegea pentru predarea lecțiilor, cel mai adesea fiind vorba de limba germană, îi determina în scurt timp să renunțe a mai frecventa acele cursuri. Uneori părinții italieni au solicitat preoți italieni sau vorbitori de limbă italiană, atât pentru serviciul religios, cât și pentru școlarizarea fiilor lor, dar rareori în primele opt decenii ale secolului al XIX-lea aceste cerințe au fost soluționate de Sfântul Scaun.

Pentru a deosebi însă cele două tipuri de școli, vom lua în calcul școlile parohiale catolice deschise prin eforturile coloniilor italiene sau acele școli catolice care au reușit să obțină o anumită pondere din finanțarea anuală din partea statului italian. Școlile deschise la cerința comunităților italiene pe lângă o biserică catolică, în special în zonele rurale, exclusiv sau parțial dedicate italienilor, erau conduse de preoții misionari catolici ale acelor biserici, fie italieni, fie cunoscători de limbă italiană, și urmau o programă aleasă de aceștia. Pentru a se putea întreține, aceste școli erau cel mai adesea susținute prin eforturile financiare ale părinților, altele preoții reușeau să obțină câte o subvenție modestă din partea Sfântului Scaun sau una anuală din partea statului italian.

Acestora li se adăugau institutele particulare catolice (București, Craiova, Galați, Iași, Brăila) sau laice (Craiova, Brăila, București), care fără a se adresa exclusiv italienilor, le dădeau posibilitatea de a se alătura celorlalți elevi înscriși la cursurile lor. O parte dintre aceste institute particulare laice au fost deschise de italieni sau având contribuția lor: pensionul Gianelloni din București deschis în 1833⁶, pensionul de fete din Craiova deschis de Maria Massenza după 1848⁷, școala primară de fete din Brăila deschisă în 1865 de Irina Frollo și condusă de Gian Luigi Frollo ș.a.m.d.⁸.

Apariția școlilor confesionale catolice, care se adresau și copiilor italieni, a fost cel mai adesea anterioară fondării școlilor laice de către coloniile de italieni. Amintim, spre exemplu, Institutul de fete „Sfânta Maria” din București, o școală catolică a „Damelor Engleze” fondată în 1847, și care și-a deschis ulterior filiale la Craiova, Turnu Severin și Brăila⁹.

Deși în 1848 apare menționat primul pension de fete, deschis de către italianca Maria Massenza la Craiova, apoi școala primară de fete deschisă de familia Frollo la Brăila, nici una nu s-a adresat exclusiv italienilor. Obiceiul se remarcă adeseori și în rândul școlilor confesionale. Școala Bisericii romano-catolice din Pitești apare

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 126.

⁷ Raymund Netzhammer, *Reședința episcopală din București. O contribuție la istoria archidiecezei [Reședința episcopală]*, București, Atelierele grafice SOCEC & Comp., 1923, p. 42.

⁸ Biblioteca Academiei Române (BAR), secția Manuscrise, A 1830 (f) Frollo, G.L.

⁹ Maria Stoica, *Brăila. Memoria orașului. Imaginea unui oraș românesc din secolul al XIX-lea*, Brăila, Muzeul Brăilei/Editura Istros, 2009, p. 265.

în evidența Ministerului Culturii și Instrucțiunii Publice în 1887, menționându-se că autorizația școlii se realiza regulat prin intermediul Arhiepiscopiei romano-catolice din București, în întreținerea căreia se afla. Învățământul se făcea în limba germană, deși directorul școlii, care era și preotul bisericii, era italianul Antonino Ciardella¹⁰.

Începând cu 1885, statul italian a fost preocupat mai îndeaproape de subvenționarea școlilor catolice din România, în vederea școlarizării gratuite a copiilor italieni rezidenți aici, cât și a răspândirii limbii și culturii italiene printre copiii de alte naționalități, urmărindu-se în acest mod o creștere a influenței sale, care prin crearea de legături culturale spera implicit la o dezvoltare materială și morală. Se mai avea în vedere faptul că în această zonă a Europei era un lucru obișnuit pentru comercianți și meseriași să cunoască trei-patru limbi străine, astfel încât studierea limbii italiene de către copiii de alte naționalități din școlile catolice ar fi fost extrem de utilă pentru ambele părți.

Crearea unui învățământ gratuit pentru copiii italienilor suportată de statul italian era necesară, cât timp cei mai mulți dintre italieni nu aveau suficiente resurse financiare pentru a susține educația fiilor lor, iar răspândirea lor pe întreg teritoriul României nu oferea șansa creării unui nucleu puternic care ar fi putut asigura cu mijloace proprii o școală elementară. Așa cum observau atât monseniorul Palma, episcopul romano-catolic din București, cât și ministrul plenipotențiar Tornielli Brusati, neacordarea unei școlarizări copiilor emigranților din România, ca și a celor din alte state, ar fi condus la transformarea lor într-un grup de persoane ignorante, fără prea mari posibilități în a-și asigura viitorul¹¹. Eforturile reunite ale statului italian și ale bisericii romano-catolice de a crea școli gratuite pentru fiii emigranților italieni veneau în încercarea de a-i determina pe părinți să nu mai neglijeze educația copiilor, care de cele mai multe ori nu erau înscriși la o școală în localitatea de rezidență. În acest sens, monseniorul Palma dorea să asigure italienilor din școala primară de fete și cea de băieți din București, în cele două din Sulina și în cele din Brăila, Turnu-Severin și Craiova, studiul în limba maternă prin trimiterea unor sacerdoți italieni sau cunosători ai limbii italiene în orașele respective. Această inițiativă a fost sprijinită și continuată de succesorii săi, arhiepiscopul Raymund Netzhammer dovedindu-se unul dintre cei mai dedicați misiunii de a asigura pe cât posibil preoți cunosători a cât mai multor limbi străine, pentru ca fiecare comunitate de catolici să poată beneficia de asistență spirituală și școlară în propria-i limbă.

Până la înființarea școlilor guvernamentale italiene din spațiul românesc, începând cu deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea, când prezența profesorilor italieni trimiși prin concurs era obligatorie, se observă, încă din deceniul al patrulea al aceluiași secol o prezență a profesorilor italieni în școlile sau institutele particulare, unele fiind înființate de italieni, dar și în școlile publice românești. Pe parcursul

¹⁰ ANIC, Fond Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice [MCIP], ds. 424/1887, f. 79.

¹¹ Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri [ASDMAE], Fondo Archivio Scuole (1868–1888), b. 219, Scrisoarea ministrului Italian la București, Giuseppe Tornielli Brusati, adresată ministrului Afacerilor Externe italian, Carlo di Robilant (București, 23 dec. 1885).

secolului al XIX-lea, majoritatea școlilor particulare erau conduse de străini, fapt ilustrat de cele mai multe ori de titulatura instituțiilor: Pensionatul de băieți Tulie (Tullier), Pensionul de băieți al lui Cervatti și Colocotidis, Pensionatul Gianelloni, Institutul de băieți Sacchetti, Institutul de fete Charlotte Sacchetti din Iași, Institutul de fete Emilia Luzzato din București, Școala de fete condusă de Iulia Malanotti ș.a.m.d.¹².

În continuare, vom analiza mai îndeaproape cazul școlilor și al școlarizării coloniei italiene din Brăila, dar și al statutului și influenței limbii italiene în dezvoltarea învățământului brăilean, însă nu înainte de a oferi câteva repere privitoare la istoria italienilor din portul dunărean de-a lungul secolului al XIX-lea.

Prosperitatea și bunăstarea vieții economice din orașele porturi la Dunărea de Jos, Brăila și Galați, au atras prin profiturile determinate de comerț un grup de italieni încă din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Într-un context al fenomenului migrator care a populat orașele porturi de la Dunăre și Marea Neagră, printre comercianții care realizau schimburile economice dintre state din Orient și cele ale Europei Occidentale, italienii au jucat unul din rolurile principale¹³.

Cei dintâi care au reluat prezența constantă în aceste porturi au fost genovezii, după anexarea portului italian de către Regatul Sardiniei (1815). Acest fapt a reprezentat o reluare a unei mai vechi prezențe desfășurate pe parcursul evului mediu în cetățile din nordul Dobrogei și de la gurile Dunării, la Vicina, Cetatea Albă, Chilia (Licostomo), nu doar a genovezilor, ci și a venețienilor, cărora li s-au alăturat mai târziu anconitani și mantovani¹⁴. Istoricul Dimitrie Bodin considera

¹² Radu I. Perianu, *Istoria școalelor din orașul Brăila (1832–1864)*, București, Editura Casei Școalelor, 1941, p. 113–114; „Românulu: diariu politic, comercial, literar” [„Românulu”], nr. 42, 21 aug. 1868, p. 714; ANIC, MCIP., ds. 13/1864, f. 59; ds. 159/1864, f. 1–147; B.A.R., secția Manuscrise, A 1338 Documente (d), copie din ds. 348, p. 3–4; Cristina Gudin, *Evoluția învățământului primar în orașul București (1864–1899)*, Editura Universității din București, 2007, p. 274; 281; George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1991, p. 46.

¹³ Constantin Ardeleanu, *La comunità italiana nella città portuale di Galați nel periodo del Risorgimento (1830–1856)*, în *Unità italiana e mondo adriatico-danubiano*, a cura di Gizella Nemeth, Adriano Papo, San Dorligo della Valle, Luglio Editore, 2012, p. 65.

¹⁴ Pentru mai multe detalii asupra comerțului genovez la gurile Dunării în perioada medievală vezi Gh. I. Brătianu, *Recherches sur la commerce génoise dans la Mer Noire au XVI-ème siècle*, Paris, 1929; Idem, *Recherches sur Vicina et Cetatea Alba: contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatar et du commerce génois sur le littoral roumain de la Mer Noire*, București, 1935; Idem, *La Mer Noire: des origines à la conquête ottomane*, vol. I–II, München, 1969, 394 (sau ediția românească, *Marea Neagră: de la origini până la cucerirea otomană*, Iași, Polirom, 1999); Nicolae Iorga, *Pentru Italia și Ce ne leagă de Italia*, București, Editura Ziarului „Neamul Românesc”, 1936, 30 p.; Barbu T. Cămpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XIII–XV*, în „Studii. Revistă de Istorie”, București, nr. 1, 1953, p. 191–237; Șerban Papacostea, *Quod non iretur ad Tanam. Un aspect fondamentale de la politique génoise dans la Mer Noire au XIV siècle*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européenes”, București, 17, 1974, p. 201–217; Idem, *Gênes, Venise et la Mer Noire à la fin du XIII siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, București, nr. 29, 1990, p. 211–236; Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre. Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV–XVII*, București, Editura Enciclopedică, 2001. În ce privește manifestarea comerțului venețian,

alipirea fostei capitale ligure la Piemont drept începutul celei de-a doua epoci de glorie maritimă după cea atinsă în evul mediu. În 1823 se semna un tratat comercial sardo-otoman, care prevedea egalitatea între navigația sardă în apele turcești și viceversa, în 1825 se obțineau de la Poartă noi concesi, iar tratatul era reînnoit în 1839, devenind mai avantajos¹⁵.

Activitatea comercială a italienilor a cunoscut o primă dezvoltare în urma noilor libertăți comerciale impuse prin Tratatul de la Adrianopol din 1829 și a restituirii către Țara Românească a raialelor Brăila, Giurgiu și Turnu Măgurele¹⁶. Emigrația italiană în porturile Dunării de Jos era o direcție secundară, bine speculată, a comerțului italian din Mediterana orientală. Potențialul economic al orașelor port dunărene a atras după sine fondarea consulatului sard de la Galați, pe 11 mai 1833, și a viceconsulatului de la Brăila, pe 7 mai 1838, în vederea apărării intereselor economice ale supușilor Sardiniei.

Grație veniturilor acumulate din comerțul cu cereale, unii italieni au putut deschide case comerciale¹⁷. Treptat s-a constituit aici o mică colonie italiană, care sporea spre finele secolului, micilor și marilor comercianți alăturându-li-se cei implicați în industria alimentară, sectorul construcțiilor ș.a.m.d. Spre finele secolului, Serviciul de constatare a populației din Brăila înregistra, la 3 septembrie 1882, un număr de 70 de familii italiene, din totalul de 7.200 familii ale orașului¹⁸. Un deceniu mai târziu, erau înregistrați 187 italieni după naționalitate și 191 italieni după

vezi Eugen Denize, *Veneția, Țările Române și ofensiva otomană după căderea Constantinopolului (1453–1479)*, în „Revista Istorică”, s.n., t. V, 1994, nr. 11–12, p. 1157–1181; Ovidiu Cristea, *Veneția și Marea Neagră în secolele XIII–XIV. Contribuții la studiul politicii orientale venețiene*, Brăila, 2004.; Cristian Luca, *Țările Române și Veneția în secolul al XVII-lea. Din relațiile politico-diplomatice, comerciale și culturale ale Țării Românești și ale Moldovei cu Serenissima*, București, Editura Enciclopedică, 2007 ș.a.m.d.

¹⁵ Dimitrie Bodin, *Politica economică a regatului Sardiniei în Marea Neagră și pe Dunăre în legătură cu Principatele Române*, extras din „Revista Istorică Română”, vol. IX, an 1939, București, Imprimeria Națională, 1940, p. 3, 7–8; Constantin Ardeleanu, *Alcune notizie riguardanti la navigazione e il commercio degli Stati italiani preunitari alla foce del Danubio (1829–1856)*, în *L'Italia e l'Europa centro-orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politica-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, a cura di Cristian Luca, Gianluca Masi e Andrea Piccardi, Brăila-Venezia, Museo di Brăila-Istros Editrice, 2004, p. 393.

¹⁶ Roberto Scagno (a cura di), *Veneti in Romania*, Ravenna, Longo Editore Ravenna e Regione del Veneto, 2008, p. 9.

¹⁷ Pentru mai multe detalii privind istoria comercianților din Brăila, vezi studiile lui André Bellesort, *Brăila dinainte de război, centrul exportului de cereale*, în „Analele Brăilei”, an XI, nr. 1, 1939, p. 33–42; Raluca Tomi, *Histoire de la maison de commerce Pedemonte et fils*, în „Historical Yearbook”, vol. III, 2006, p. 111–134; Idem, *Imigrația italiană din spațiul românesc. Italienii din Brăila (1834–1876)*, în „Revista Istorică”, s. n., București, vol. XVIII, 2007, nr. 5–6, p. 429–440 ș.a.m.d.

¹⁸ SJAN Brăila, Fond Primăria municipiului Brăila, ds. 1/1882, vol. II, f. 394–396v. Se admitea că din cei 7.500 de contribuabili, capi de familie, doar 7.200 familii alcătuiau populația stabilă a orașului, care corespundea unei cifre aproximative de 36.000 persoane, cărora li se alăturau între 10.000–15.000 persoane, populație flotantă. După naționalitate, cele 7.200 familii erau repartizate astfel: 2.500 familii române, 1.800 bulgare, 1.400 grecești, 600 evreiești, 150 rusești și lipovene, 150 maghiare, 120 sârbești, 120 armeniești, 100 germane, 100 țigănești, **70 italiene**, 60 turcești, 20 franceze și 10 engleze.

protecție¹⁹, în vreme ce recensământul general al populației din 1899 înainta cifra de 274 italieni²⁰.

Impunerea limbii italiene ca limbă a comerțului la Brăila și Galați se realizase atât prin prezența și succesul comercianților italieni, cât mai ales prin prezența grecilor levantini, care erau vorbitori de limbă italiană²¹. Acest fapt, observat imediat de profesorul brăilean, Ion Penescu, a condus la introducerea studierii acestei limbi în școlile de stat românești din Brăila. În vreme ce, în pensiunile și instituturile particulare de băieți, părinți de diferite naționalități și religii, mai ales cei evrei, au solicitat la rândul lor introducerea studierii acestei limbi în programa fiilor lor, viitorii comercianți ai orașului.

STATUTUL LIMBII ITALIENE ÎN ȘCOLILE PUBLICE ȘI PARTICULARE DIN BRĂILA (1839–1888)²²

Cunoașterea limbii italiene printre învățații societății românești era anterioară secolului al XIX-lea, fie că acest fapt a fost motivat de prezența grecilor din Levant, vorbitori de italiană grație strânselor legături comerciale avute cu italienii, fie de simpatia firească dată de asemănarea dintre cele două limbi și popoare²³. Limba italiană, alături de franceză, germană, latină și greacă, a fost studiată încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, atât în școlile particulare, cât și în cele de stat. Italiana nu a fost predată numai de nativi, ci și de greci sau francezi, fiind una dintre cele trei limbi moderne cele mai studiate în școlile din România, alături de franceză și germană. Numeroase publicații ale vremii, privind statistici sau istorii ale școlilor românești, dovedesc acest lucru.

De altfel, mărturii ale călătorilor străini din secolul al XIX-lea întăresc afirmația. Prieur de Sombreuil, călător în Valahia la mijlocul secolului, afirma despre valahi că „cei care aparțin claselor înalte au o predilecție pentru limba italiană. Unii dintre ei își trimit copiii să studieze la Padova, dar cei mai mulți se mulțumesc cu liceul din București, unde dobândesc cunoștințe despre religia lor

¹⁹ Iulian Delescu, B. Demetrescu-Oprea, N. Th. Vâlcu, *Dicționar geografic al județului Brăila*, București, Tipografia Thoma Bășilescu, 1894, anexe.

²⁰ Leonida Colescu, *Recensământul general al populației României*, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1905, p. 89.

²¹ Nicolae Iorga, *Brăila văzută de oamenii noștri de cultură*, în „Analele Brăilei”, an II, nr. 4, 1930, p. 42.

²² Ne-am oprit asupra școlilor din Brăila pentru a marca debutul studierii limbii italiene în țările române în școlile primare și secundare: în decembrie 1839 apare prima mențiune oficială a introducerii limbii italiene ca materie de studiu într-o școală națională românească, grație intervenției profesorului brăilean Ioan Penescu. Studiul se oprește în 1888, când era înființată prima școală guvernamentală italiană din Brăila. Mai mult, gimnaziul din Brăila, fondat în 1867, era unul dintre cele două din țară unde limba italiană a figurat de la început ca materie obligatorie în programa de studiu a elevilor începând din clasa a III-a.

²³ Gian Luigi Frollo, *Limba națională și limbile străine în școlile României. Observații și propuneri*, București, Tipografia Laboratorilor Români, 1871, p. 12.

[...] și despre limba italiană”²⁴, în vreme ce Paul Körnbach, oprindu-se în cadrul relatării sale și asupra școlilor publice, menționa prevederea studierii limbii italiene propusă în programa școlară a Epitropiei Învățământului Public școlilor secundare, dar și faptul că în societatea moldovenească poliglotă a vremii italiana era a cincea limbă vorbită după neogreacă, franceză, germană și rusă²⁵.

Scopul studierii limbilor străine în școlile românești avea un dublu rol educativ. Așa cum demonstra în 1835 profesorul Ion Penescu din Brăila Eforiei Școalelor, limba română era vorbită în principat doar de români. Deși pe teritoriul valah numărul străinilor cu o rezidență temporară îndelungată sau una permanentă era foarte însemnat, aceștia preferau să își deschidă școli private în limba proprie, refuzând să își trimită copiii la școlile publice românești. Preocupat de contracararea acestui fenomen, Penescu solicita Eforiei autorizația pentru deschiderea unui pension cu predare în limbile franceză, greacă și română, pentru a-i atrage în felul acesta pe străini să învețe și limba română. Însă pensionul autorizat pentru predarea în limba greacă și română a funcționat un timp foarte scurt. Întrucât s-a constatat că profesorul Penescu nu cunoștea limba greacă, i s-a permis funcționarea pensionului numai în limba română. Totuși, demersul lui Penescu a dat roade mai târziu, pensioanele particulare primind instrucțiuni de funcționare, iar școlilor de stat fiindu-le adăugate orele de limbi străine, care au determinat o migrație a elevilor de la școlile particulare spre cele publice, unde, în 1842, se înregistra un număr de 102 elevi care urmau cursurile de limbi străine²⁶.

Studiul limbii italiene, introdus în decembrie 1839²⁷ în școala normală din Brăila, i s-a datorat de asemenea profesorului Penescu, director al școlii, ca o continuare a măsurii pe care o inițiasse în 1835, de adaptare a învățământului local la cerințele populației locale. Această măsură pare să marcheze debutul învățământului în limba italiană într-o școală națională de nivel inferior²⁸. Cel dintâi profesor

²⁴ Fragmentul redat în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, s. n., vol. V (1847–1851), București, Editura Academiei Române, 2009, p. 119, a fost preluat și tradus din Prier de Sombreuil, *Les jeunes voyageurs en Turquie, ou détails intéressants sur les productions naturelles et industrielles, les monuments, les curiosités, les mœurs et usages des habitants de cette contrée*, Paris, Librairie des Bons Livres, 1851, p. 18–27. Deși nu se cunoaște cu certitudine data călătoriei, cel mai probabil se realizase înainte de 1848.

²⁵ Paul Körnbach în *Călători străini*, vol. V, și urm., p. 554, 560.

²⁶ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 109–112.

²⁷ Istoricul Radu I. Perianu a dedicat un spațiu generos în *Istoria școalelor din orașul Brăila (1832–1864)* istoriei studiului limbii italiene în oraș, motiv pentru care vom încerca să vedem în ce măsură a evoluat în această perioadă importanța cunoașterii acestei limbi pentru buna desfășurare a activității comerciale.

²⁸ Introducerea limbii italiene în învățământul românesc s-a realizat mai întâi în Academia domnească din București, încă din secolul al XVIII-lea. Academia era un institut de învățământ superior și cultură, înființat în 1689. După introducerea reformelor domnitorul Alexandru Ipsilanti, din 1776, în Academia domnească de la „Sf. Sava” din București învățământul a fost organizat pe cinci cicluri, din cel de-al treilea fiind prevăzută studierea limbilor italiană și franceză. În plus, se preciza că profesorii de matematică care nu stăpânesc limba greacă puteau preda în limba latină, franceză sau italiană. Deși studierea limbii italiene, ca și a celei franceze, era amintită pentru prima

angajat să predea limba italiană a fost G.B. Zarovici, la cursul căruia s-au înscris din primul an 12 școlari, contra unei taxe de 12 lei/lună.

Într-un oraș dedicat comerțului, probabilitatea ca cei mai mulți copii să se dedice negoțului era foarte ridicată, drept „pentru care este nevoie să cunoască și alte limbi”, fiind aleasă limba italiană datorită faptului că era „cea mai vădit comercială”²⁹, servind ca mijloc de comunicare în schimburile economice realizate atât la Brăila, cât și la Galați. Acest fapt era dovedit de apariția primului ziar comercial, „Mercurio”, publicat în italiană și română, în paginile căruia se specifica „cât de prețioasă este această limbă comerțului, cunoscând că toate neamurile Europei se slujesc de ea”³⁰. După alte decenii, italiana continua să fie limba comerțului din orașele port dunărene, fapt amintit de Gian Luigi Frollo în studiul său din 1871³¹.

Nevoia cunoașterii limbii italiene era legată de necesitatea dezvoltării învățământului public al orașului port dunărean, motiv pentru care s-a acordat o atenție deosebită predării acestei discipline în școala publică din Brăila până în 1855, și a fost reluată în 1863, odată cu angajarea profesorului italian Gian Luigi Frollo. În acest scop, la 1840, cu ocazia construirii unui nou local pentru școala națională publică, dedicat claselor primare, profesorul Penescu dispunea ca din cele trei camere să fie destinate „una pentru limba italiană și una pentru limba greacă”³². Materialele didactice au fost comandate din Trieste de profesorul Zarovici, care întrerupea în februarie 1840 studiul limbii italiene până la sosirea cărților. Temându-se că această măsură ar fi putut atrage suspendarea definitivă a cursului de italiană, Comitetul mercantil al orașului Brăila cerea Eforiei să îi accepte implicarea financiară pentru susținerea învățăturii publice. Totuși, Deputațiunea din Brăila lăsa în continuare cheltuielile privitoare la cursuri pe seamă părinților, instituția administrativă publică luându-și doar sarcina, printr-un comitet privat, de a supraveghea modul în care avea să decurgă desfășurarea învățăturii limbilor străine prin inspecția cursurilor și de a realiza bugetul anual. Cursurile erau aprobate de Eforie, care recomanda și manualele³³.

Astfel, în 1842, în școala normală românească din Brăila, alături de cele trei clase de română cu 182 școlari, și câte două de greacă *apla* (62 școlari), elină

oară în hrisovul lui Ipsilanti din 1776, istoricul Ariadna Camariano-Cioran consideră începutul învățării acestei limbi de dată anterioară, altfel nu s-ar fi explicat predarea unei materii ca matematica în italiană sau franceză. Același hrisov stabilea ca profesorii de italiană, franceză sau latină să predea și istoria fie în limba greacă, fie în limba străină pe care o predau. V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*, vol. 1, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 38–39; vol. 4, București, 1901, p. 56–57, 67–68; Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, Editura Academiei, 1971, p. 39–41, 177, 189; Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 52.

²⁹ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 69–70.

³⁰ „Mercur, jurnal comercial – Mercurio, giornale di commercio”, an II, nr. 35/1840, p. 1.

³¹ Gian Luigi Frollo, *op. cit.*, p. 14.

³² Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 69–70.

³³ *Ibidem*, p. 71.

(13 școlari) și slavonă (16 școlari), exista o clasă de italiană cu 11 elevi, cărora le predă același profesor de la clasele de slavonă, Vasile Milinovici, pentru o leafă de 120 galbeni/an. Situația limbilor străine din această școală se păstra și în anul următor, așa cum constata inspectorul Jianu din Buzău, într-o vizită din mai 1843: dintre cei patru profesori ai școlii, în frunte cu Ion Penescu, care contribuise de la sosirea sa în decembrie 1832 la dezvoltarea micului local de învățământ, profesorul de slavonă predă și limba italiană, așa cum cel de elină predă și limba franceză.

Se constatau eforturile depuse pentru îmbunătățirea învățaturii în ultimii ani prin organizarea claselor, precum și bunele rezultate ale elevilor. În 1845, școala normală, căreia i se spunea de acum școala centrală³⁴ din Brăila, avea un număr de 191 de școlari, dintre care 14 erau repartizați la clasa de italiană și slavonă, semn că cele două limbi se studiau în continuare împreună. Un an mai târziu, numărul elevilor creștea la 237 de elevi, repartizați în 11 clase, adăugându-se o a doua clasă de italiană.

Închisă în timpul revoluției din 1848, școala centrală își relua cursurile de abia în iunie 1850, după prezentarea unei jalbe de către profesorii Gheorghe Iconomu și Vasile Milinovici domnitorului Barbu Știrbei cu ocazia trecerii sale prin Brăila, după întoarcerea de la Constantinopol. În ianuarie 1851, când postul pentru limba italiană era scos la concurs, căpitanul G.B. Zarovici, fost profesor de italiană, cerea să fie socotit printre candidați, cunoscând de asemenea limbile franceză, rusă și siriană și înțelegând greaca. Cert este că până la numirea oficială în funcție a unor profesori de limbi străine, Deputațiunea mercantilor și Comitetul de inspecție au hotărât angajarea unor profesori particulari. La 19 ianuarie 1851, era numit, cu un salariu de 3.780 lei, Vasile Milinovici pentru limba italiană și slavă. Însă starea școlii s-a înrăutățit în următoarea perioadă din lipsa profesorilor și fondurilor, fiind implicit afectat studiul limbilor străine. În nenumărate rânduri, Comitetul de inspecție a încercat să intervină pe lângă Eforie pentru grăbirea reluării cursurilor de italiană și greacă, în intervalul 1855–1862.

Preocuparea pentru redresarea situației școlii publice era dată mai ales de atenția pe care străinii din oraș, printre ei și italienii, o dădeau în acea vreme studiului limbilor străine din învățământul public, fără de care viața comercială a orașului nu putea avea un curs normal. În 1862, se cerea cu și mai multă insistență reluarea orelor de italiană și greacă, punctându-se faptul că orașul Ploiești, deși nu era port, beneficia de aceste cursuri și chiar de o școală comercială începând din 1859³⁵. Această problemă a fost rezolvată începând cu 1863, odată cu deschiderea primelor cursuri de limbi străine ale nou înființatei școli reale având și clase comerciale atât de necesare orașului. Până atunci, limba italiană putea fi studiată în școlile particulare, programa școlară din 1861 a institutului grecesc din Brăila

³⁴ Școala națională publică din Brăila devenea din iunie 1838 școala normală, iar din 1842 apare prima mențiune a lui Penescu în care era numită „școala centrală”. *Ibidem*, p. 26, 65.

³⁵ *Ibidem*, p. 26–28, 31–35, 71, 73–75; V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 230.

condus de I.C. Cambury, trimisă Ministerului Instrucțiunii Publice, fiind una dintre dovezi. Aici limbile străine studiate erau româna, franceza și italiana, greaca fiind considerată limba maternă a școlii³⁶. Cei înstăriți studiau limba italiană în particular.

Listele prea răzlețe ale elevilor care s-au mai păstrat în fondul Ministerului Instrucțiunii Publice din Arhivele Naționale din București, realizate între 1833–1862, ne împiedică să identificăm atât evoluția etnică a elevilor din școala publică din Brăila, cât și numărul real al elevilor italieni care au învățat în clasele de italiană. Atrage însă atenția că pentru metoda de învățare a scrierii, la jumătatea secolului al XIX-lea, se folosea în cazul tuturor materiilor (inclusiv limba italiană), atât metoda scrierii pe nisip, după sistemul folosit de Lancaster la finele secolului al XVIII-lea, cât și cea a scrierii cu cretă, variantă în care elevii realizau mai repede progrese³⁷. În ceea ce privește volumele dedicate studierii limbii și culturii italiene din biblioteca școlii publice centrale brăilene amintim: *Francesca della Rimini*, tragedie de Ulivo Buchi, tradusă de Simion Marcovici, 1840, ediția a II-a, 1848; *L'itinerario d'Italia sau Geografia italiană*; *Istoria română în italienește*; *Poezii italiene*, volumul VII, *Dicționarul greco-italian-francez*; *Napoleon III și Italia*³⁸.

Necesitatea studierii limbii italiene la Brăila într-o școală românească, alături de limbile greacă și franceză, vine să confirme importanța prezenței italienilor în viața economică a orașului, mai ales în sectorul comercial. Astfel, la 13 decembrie 1862, consiliul municipal al orașului, plecând de la constatarea că în Brăila „se simte foarte mult” nevoia „ca pe lângă clasele ce sunt în școala publică de aci să se mai înființeze încă două clase reale, în care să fie și limba greacă, italiană și franceză”, pentru ca și copiii „familiilor fără mijloace de a-i pune în școale private, să poată dobândi o instrucție cu care să se serve în lucrările comerciale”, lua hotărârea de a cere aprobarea ministerului pentru înființarea acestei clase, iar plata profesorilor de greacă, franceză și italiană să fie realizată din fondurile Deputăției Mercuriale brăilene³⁹. După aprobarea din partea ministrului și ținerea concursului pentru numirea profesorilor în noile posturi, școala începe să funcționeze la 20 octombrie 1863. Din comisia examinatoare a făcut parte profesorul italian Orazio Spinazzola, profesor la Academia Mihăileană din Iași și mai târziu al Liceului „Sf. Sava” din București, care era plăcut surprins de calitățile pedagogice și pregătirea conaționalului său, Gian Luigi Frollo⁴⁰. Această școală reală, pe lângă care se aprobase la 15 octombrie 1864 ridicarea unui internat, a fost transformată în

³⁶ ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 4.

³⁷ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 40–47.

³⁸ *Ibidem*, p. 53–56.

³⁹ Dintre membrii Deputăției Mercuriale, care se desființează la 31 decembrie 1863, făcuse partea până la acea dată italianul Nicoletto Armelino, sudit austriac, domiciliat la Brăila. La 25 septembrie 1865, primăria locală intenta proces lui Armelino și altor foști membri ai Deputăției pentru nerestituirea bunurilor (acte, finanțe), care aparținuse acelei comisii de comercianți. SJAN Brăila, Fond Tribunalul Brăila (1861–1880), ds. 180/1866, f. 1, 48.

⁴⁰ ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 12.

iulie 1867 în gimnaziu⁴¹. Numărul elevilor brăileni, care studiau printre altele și limba italiană, sporea de la an la an în urma intervenției din 1835 a profesorului Penescu: 200 elevi în 1843, 228 în 1844, 256 în 1845.

În această perioadă, printre aceste școli s-a încadrat constant pensionul de băieți al lui Tulie. În 1842, Vincenzo Tulie (Tullier), de naționalitate italiană, ceruse învoială de la Eforia Școalelor⁴² pentru deschiderea unui pension de băieți la Brăila, dar fără a mai aștepta aprobarea începuse cursurile cu un prim grup restrâns de băieți⁴³, cărora le erau destinate ore de religie, greacă, latină, franceză, italiană, română, germană, istorie universală, geografie, beletristică, retorică, logică, istorie politică, matematică, desen, caligrafie, engleză, socoteli de negoț și muzică – materii prevăzute pentru 5 ani de studii. Tulie își exprima intenția ca prin această școală „tinerimea să primească o bună educație, corespunzătoare cu nevoile și mersul repede al lucrurilor în întreaga lume”⁴⁴. Eforia îi acorda autorizația de funcționare, amintindu-i condiția de a respecta regulamentul școlar prevăzut pentru școlile particulare, de a pune mai mult accent decât era prevăzut inițial pe predarea limbii române și de a include ore de catehism. Respectând indicațiile Eforiei, mai târziu ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Institutul lui Tulie a continuat să funcționeze pentru mai multe decenii, în 1864 având înscriși, printre cei 62 de elevi, interni și externi, 5 italieni. Însă din programa prezentată Ministerului reiese că nu se mai studia limba italiană⁴⁵.

În 1843, alături de pensionul privat al lui Tulie, mai funcționa în oraș doar un institut privat grecesc⁴⁶. Câțiva ani mai târziu, vedem cum un italian și un grec se decideau să pună bazele unui nou institut particular de băieți. Astfel, la 10 noiembrie 1847, italianul Rafael Cervanti, maestru de italiană, caligrafie și pictură, și grecul I. Colocotidis, profesor de limba greacă, solicitau și primeau aprobarea de la Eforia Școalelor pentru deschiderea propriului institut. Colaborarea dintre cei doi a fost însă de scurtă durată, în ianuarie 1848 Colocotidis preferând să își deschidă un pension propriu de băieți, deși nu primise autorizația necesară⁴⁷.

În 1846, italiana era studiată la Brăila, în școala grecului Ioan Camburi, alături de franceză, în școala grecului Atanasie Bargu și în continuare la pensionul

⁴¹ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 77–93, 190–191; Constantin C. Giurescu, *Istoria orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Științifică, 1968, p. 176–179, 203–204.

⁴² În 1833, în Țara Românească era înființată Eforia Școalelor, ca urmare a unei prevederi a Regulamentelor Organice, aceasta fiind destinată administrării învățământului din principatul muntean. De cealaltă parte, în Moldova, era fondată în 1835 Epiteia Învățăturilor Publice, având tot un scop administrativ școlar.

⁴³ După numele elevilor, oferite de istoricul Radu I. Perianu, aceștia se dovedesc a fi majoritari greci: Zula, Maresco, Ioanidi, Gheorghidi, Catacatisla, Sautova, A. Hagi Costa, P. Hagi Costa, Sideri, Gh. Pertcerio, L. Panaiotti Paul, P. Panaiotti Paul, Ghimba. Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 113.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ ANIC, MCIP, ds. 13/1864, f. 35.

⁴⁶ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 113.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 116, 119.

lui Tulie. Doar în această ultimă școală menționată era studiată limba română, însă se constată o preferință a școlilor cu predare în limba greacă pentru studierea limbii italiene. Alte școli, deschise în 1847, se alăturau celor unde se predă italiana: pensionul de fete al Caterinei Soray, pensionul de băieți al lui Cervatti și Colocotidis. Numărul școlilor cu predare în limba italiană este incert pentru următorul an. Dintr-o listă de șase școli particulare din Brăila, din ianuarie 1848, realizată de Comitetul de inspecție din orașul dunărean, putem observa cum limba italiană era studiată în mod cert în jumătate dintre acestea⁴⁸: la pensionul de băieți al lui Tulie, unde profesorul Beauchamps predă limba italiană și istoria sfântă; la pensionul de fete Ecaterina Core (Corey)⁴⁹, unde orele de limbă italiană și română erau ținute de profesorul C. Lupoff și la pensionul de băieți al lui Nicolae Ștefan⁵⁰, de naționalitate bulgară, care îl avea ca profesor de limba italiană și matematică pe grecul în vârstă de 30 ani, Ion Caravia, născut în Italia⁵¹.

Învățământul particular se dezvoltase, iar numărul școlilor creștea de la an la an. Deși după izbucnirea războiului din Crimeea unele școli sau institute își închid porțile, un grup considerabil își desfășura în continuare activitatea: trei pensioane de băieți (al lui Tulie, Camburi și Stravidis), nouă școli particulare de băieți și două școli de fete.

Pe fondul creșterii numărului de institute private, controlul Eforiei asupra lor se diminuea, constatându-se în urma unui control din 12 decembrie 1855, că limba română devenise tot mai mult facultativă, reforma lui Penescu fiind treptat dată uitării, rămânând doar câștigul studierii limbilor străine alături de cea maternă a fiecărei colonii (greacă, bulgară sau evreiască). În urma unei noi inspecții, la 16 noiembrie 1847, revizorul școlar A. Pretorian constata unele nereguli: în pensionul de băieți al lui Tulie se renunțase între timp la programa impusă de Eforia Școalelor, inclusiv la studiul limbii române. Deși neregulile se mențin, școala lui Tulie era menționată în continuare până în 1861. În schimb, pensionul de fete Francesca Arsentini era găsit în ordine și progres. În iunie 1858, situația școlilor particulare din Brăila înregistra o continuare a predării limbii italiene în pensionul de băieți al lui Stravidis, unde cei 121 de elevi, repartizați în 4 clase succesive, îl aveau ca profesor de

⁴⁸ Lista realizată de Inspectoratul din Brăila, la 1848, oferea informații privind limbile străine studiate doar pentru trei din cele șase școli particulare inventariate, dar foarte posibil ca limba italiană să fi fost studiată și în celelalte trei institute, dacă ne gândim că la 1843 în toate cele nouă școli particulare din Brăila italiana era studiată alături de germană, greaca *apla*, elina și franceza. Numărul crescut de școli particulare din acel an (1843), se datora alăturării celor șapte clase destinate studierii limbilor străine din școala națională publică a unui număr de doar două pensioane private. Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 113–114.

⁴⁹ Dintr-o listă a elevilor înscrise la acest pension, le cităm pe internistele Elisa Rosa, Ester Rosa și Iulia Danelli, posibil de naționalitate italiană. *Ibidem*, p. 117

⁵⁰ Elevii înscrși la acest pension erau fie greci, fie bulgari. *Ibidem*, p. 118–119. De menționat că la acea vreme, comunitatea greacă și cea bulgară erau printre cele mai puternice și mai numeroase din Brăila.

⁵¹ *Ibidem*, p. 114–120.

italiană pe C. Rodoteanu, dar și o renunțare la acest curs în pensionul de băieți al grecului Camburi. În 1863, numărul școlilor particulare îl depășise pe cel de școli naționale publice, limba română se studia doar în câteva dintre ele, în regim de limbă străină facultativă, iar despre limba italiană nu mai avem mențiuni deosebite de grupul celorlalte limbi străine. Decisă să ia măsuri, Eforia Școalelor îi chema pe toți directorii școlilor particulare la București, în vacanța Paștilor, dar niciunul nu s-a prezentat⁵².

După fondarea școlii reale cu statut comercial din Brăila⁵³, de predarea limbii italiene s-a ocupat cu mare devotament și iscusință, profesorul italian Gian Luigi Frollo. Originar din Veneția, Frollo ajunsese la Brăila la 11 iunie 1856, la invitația rudelor viitorului poet Arturo Graf de a-i fi profesor particular⁵⁴. Deși urmas cursurile de științe matematice de la Universitatea din Padova, între 1849–1850, pe cele ale Facultății de Drept, între anii 1850–1854, își susținuse licența în drept la 9 februarie 1856 și activase o scurtă perioadă pe lângă Tribunalul Provincial din Veneția, ocuparea Republicii Venețiene de către austrieci în 1849 l-a determinat să se refugieze în Țara Românească, unde și-a petrecut tot restul vieții⁵⁵. Această întorsătură pe care o luase viața lui Frollo, avea să îl apropie de studiul filologiei, căreia i s-a dedicat apoi cu un devotament ieșit din comun alături de activitatea pedagogică.

Frollo a fost, în primii ani petrecuți la Brăila, preceptor privat al micuțului Graf și al unora dintre verișorii săi, dar și pentru copiii comerciantului Domenico Zermani⁵⁶, timp de trei ani, apoi până în 1863 doar al lui Arturo Graf, pe care l-a învățat latină, greacă, franceză, germană, istorie, geografie, desen și arta de a scrie versuri⁵⁷.

⁵² *Ibidem*, p. 120–126.

⁵³ Fondată în 1863 și ridicată la statut de gimnaziu real în 1867.

⁵⁴ Arturo Graf sosise la Brăila de la Atena la începutul lunii mai 1856, alături de mama sa, Serafina Bini, și fratele său mai mare, Ottone, la invitația fratelui din partea mamei, după neașteptatul deces al tatălui în 1855. Rămânea aici până în 1863, când pleca la studii, la Napoli. Cf. Angela Voinescu, *Legăturile poetului italian Arturo Graf cu Brăila*, în „Analele Brăilei”, anul X, nr. 2, 1938, p. 24; Dimitrie Bodin, *Precizări privitoare la legăturile lui Arturo Graf cu românii*, extras din „Revista Istorică Română”, an 1935–1936, nr. V–VI, M.O., București, Imprimeria Națională, 1936, p. 5–7; Giuseppe Izzì, *Arturo Graf*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 58, Roma, 2002, p. 366–373; C.H. Niculescu, *Gian Luigi Frollo (1832–1899)*, în „Studii Italiene”, nr. IV, an 1937, p. 94–95; Ramiro Ortiz, *Arturo Graf. Poetul misterului și al morții (II)*, în „Noua Revistă Română”, vol. XIV, nr. 9, 16 iun. 1913, p. 113.

⁵⁵ Guido Alfani, *Giovanni Luigi Frollo*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 50, Roma, 1998, p. 593–596; C.H. Niculescu, *op. cit.*, p. 94; Pompiliu Eliade, *Viața și scrierile lui G.L. Frollo*, în „Noua Revistă Română”, vol. II, nr. 15, 1 aug. 1900, p. 83.

⁵⁶ C.H. Niculescu vorbește despre o origine greacă a comerciantului din Brăila. Vezi C.H. Niculescu, *op. cit.*, p. 94, în vreme ce, Pompiliu Eliade îi menționa o origine italiană, fiind și motivul pentru care Frollo a răspuns afirmativ propunerii compatriotului său de a veni în România. Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 84. Totuși, nu este foarte clar dacă Frollo a fost chemat la Brăila de comerciantul Domenico Zermani sau de unchiul lui Arturo Graf.

⁵⁷ Dimitrie Bodin, *op. cit.*, p. 5–7; Giuseppe Izzì, *op. cit.*, p. 366–373; C.H. Niculescu, *op. cit.*, p. 94–95; Ramiro Ortiz, *op. cit.*, p. 113.

Frollo participa la concursul organizat la 5 septembrie 1863, pentru postul de profesor de italiană, alături de alți trei aspiranți ai acestui post: grecul Harilau Dimopulo, românul Ioan Dimitriu și italianul Cristoforo Turassy, proprietar din orașul Brăila⁵⁸. Pentru a-și face cunoscută dorința de a se prezenta la concurs, Frollo trimitea Ministerului Instrucțiunii Publice, la 18 august 1863, o „cerere spre a fi trecut în lista aspiranților la clasa de limbă italiană [pe] lângă noua școală reală din orașul Brăila”, în care menționa printre altele prezența „de 7 ani cu toată familia sa în Principate” și alătura 17 documente ce dovedeau atât naționalitatea sa, cât mai ales studiile sale din școlile și universitățile italiene⁵⁹.

Calitățile pedagogice deosebite și seriozitatea pregătirii lui Frollo au fost observate cu ocazia acestui concurs de către președintele comisiei de evaluare, Ion Strat, care îi sugera într-o scrisoare ministrului Cultelor și Instrucțiunilor Publice, Alexandru Odobescu, înaintarea lui Frollo într-un post superior de predare a limbii italiene⁶⁰. I se preconiza așadar, încă de la debutul său în învățământul preuniversitar, capacitatea de a urma o carieră universitară, la care avea să ajungă de abia în 1878, la Universitatea din București⁶¹. Primea postul de profesor de italiană la școala reală din Brăila în 1863, după ce în timpul concursului „a excelat foarte în cunoștința limbii și literaturii italiene și a dat probă că posedă cunoștințe mai întinse, atestând că a făcut studii regulate”, care îl recomandau a fi înaintat la un gimnaziu superior⁶². Cum în Brăila, la acea dată încă nu se găsea un astfel de

⁵⁸ Turassy avea să fie numit profesor de italiană, în 1878, la nou înființata școală comercială din Craiova, prin neprezentarea la post a lui Luigi Cazzavillan. ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 37, 41, 47; Nicolae Idieru, *Istoria învățământului nostru comercial. Istoricul monografic al școalelor comerciale*, vol. VIII–IX *Învățământul comercial inferior și superior din Craiova*, București, Tipografia G.A. Lăzăreanu, București, 1909, p. 11.

⁵⁹ ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 35–35v, 41. Din 1859, potrivit mai tânărului său contemporan, Pompiliu Eliade, lui Frollo i se alătura la Brăila familia lăsată la Veneția, după ce tatăl său, care intrase în faliment în Italia, primea funcția de director la fabrica alimentară a compatrioților săi, Gerbolini și Borghetti. Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 85. În 1862, Gian Luigi Frollo se căsătorește cu Emilia Bonomelli, fiica arhitectului Francesco Bonomelli, stabilit la București. SJAN Brăila, Fond Starea civilă parohială – Biserica Catolică, registru 60/1862, tom III, f. 20.

⁶⁰ Scrisoarea lui Ion Strat către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Alexandru Odobescu, București, 8 septembrie 1863: „cu această ocaziune mă simt dator a releva și eu dimpreună cu onor. Comisiune talentul în totul eminente și condițiunea D. Luigi Frollo care prin cunoștințele profunde de care ni-au dat probă ar fi demn a ocupa și o catedră superioară a limbii italiene”. Radu I. Perianu, *op. cit.*, anexa 20, p. 196–197.

⁶¹ După ce a obținut naturalizarea prin decretul regal nr. 2.414 din 21 februarie 1878, avea să devină profesor de franceză al nou înființatei Catedre de Istoria Literaturilor Neolatine, mai întâi ca suplinitor, la 2 mai 1878, cu titlu provizoriu numit prin adresa nr. 9.889 din 7 octombrie 1878, apoi cu titlul definitiv, confirmat prin înaltul decret regal, nr. 14 din 8 ianuarie 1882. Catedra a purtat acest nume cât timp a fost ocupată de Frollo, între 1878–1899. B.A.R., A 1830 (f) Frollo, G.L., doc. 2.414; „M.O.”, nr. 107, 16/28 mai 1878, p. 2.900; „M.O.”, nr. 227, 13/25 ian. 1882, p. 7674; Constantin Velichi, *Dezvoltarea Universității din București de la înființarea ei și până la Primul Război Mondial (1864–1918)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 17, nr. 6, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 1283; Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 82–83, 91.

⁶² ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 47, 56, 58.

gimnaziu, Frollo a mai avut de așteptat promovarea până în 1867, când se înființa gimnaziul real „Carol I”. Salariul lui Frollo era stabilit pentru 6.000 lei/an⁶³.

Școala reală s-a deschis de abia în septembrie 1864, nefiind îndeplinite la timp toate condițiile prevăzute de autoritatea superioară școlară privitoare la înființarea unei astfel de instituții. Cum numărul profesorilor nu se ocupase în întregime, se organiza un nou concurs pentru posturile vacante. La unul dintre concursuri, pentru postul de istorie s-a prezentat Jeane Frollo, dar nu a obținut postul⁶⁴. Gian Luigi Frollo nu s-a putut prezenta la cel de-al doilea concurs, permițându-i-se participarea la un concurs ulterior. Deși Constantin H. Niculescu susținea în studiul biografic dedicat lui Frollo că acesta a predat și ore de limba latină și științe naturale, în realitate istoricul școlii consemnează alți profesori pentru aceste materii⁶⁵.

Până la deschiderea în întregime a școlii în 1864, municipalitatea intervine pe lângă minister prin profesorul școlii naționale publice, Ștefan Sona, pentru începerea parțială a unor ore de curs, pentru a se evita pierderea unui an școlar de către elevii care terminaseră școala primară în vara anului 1863. Astfel, Ministerul aproba începerea școlii în octombrie 1863, doar cu orele de italiană și greacă ținute de profesorii numiți până atunci prin concurs, iar orele de limba română și matematică să fie ținute, până la clarificarea situației printr-un alt concurs, de profesorul Sona. Deschiderea oficială a școlii comerciale s-a făcut pe 6 decembrie 1863, de Sfântul Nicolae, patronul corăbierilor din Brăila.

Frollo predă pentru început doar limba italiană, după o programă analitică inspirată la început de cea realizată de Eforia Școalelor, în 1859, pentru școala reală din Ploiești⁶⁶. C.H. Niculescu menționa cum în timpul petrecut în această

⁶³ Idem, f. 76.

⁶⁴ Idem, f. 78, 86v.

⁶⁵ Primirea catedrei de științe naturale în 1864 apare menționată și de Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 85, însă arhivele școlii nu au reținut numele lui Frollo pentru aceste discipline. ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 78, 86v.

⁶⁶ ANIC, MCIP, ds. 66/1863, f. 54, 73. În 1863, programa analitică era aprobată pentru clasele I și a II-a de Consiliul superior de instrucție publică, alcătuit din Florian Aaron, August Treboniu Laurian și Ion Zalomit, pentru clasa a III-a începând, cu septembrie 1865, și pentru clasa a IV-a, în anul următor. Programa analitică pentru limba italiană ce trebuia urmată de Frollo prevedea pentru fiecare clasă următoarele:

Clasa I

Elemente de gramatică ale limbii italiene, care se vor explica în limba română. Traduceri de fraze simple din limba italiană în cea română și viceversa.

Clasa a II-a

Elemente de gramatica limbii italiene, mai pe larg. Deprinderi în formele gramaticale italiene alături de cele române. Traduceri din limba italiană în cea română și viceversa. Citire și traduceri orale și în scris, din creștomația italiană.

școală, Frolo își impresionase colegii prin „spirit entuziast și înzestrat de o rară putere de muncă”⁶⁷. Transformarea școlii reale din Brăila în gimnaziul „Regele Carol I”, la cererea primăriei din oraș, îi aducea la 29 iulie 1867, în urma unui concurs pentru postul de limba italiană, numirea de profesor definitiv. La fiecare din cele patru clase ale gimnaziului, Frolo predă câte trei ore de italiană pe săptămână, totalizând 12 ore⁶⁸. Rămânea în această funcție până în 1869, când se transfera prin concurs la gimnaziul „Matei Basarab” din București⁶⁹.

Activitatea sa de pedagog a fost permanent dublată de una de filolog, lipsa sau insuficiența unor materiale didactice indispensabile activității de profesor, dar mai ales calitățile sale profesionale, l-au recomandat pentru realizarea unor lucrări dedicate limbii italiene și române. Astfel, după numirea sa ca profesor, în 1863, absența unei gramatici a limbii italiene pentru uz școlar, destinată școlilor secundare⁷⁰, îl determina să înceapă redactarea celei dintâi lucrări dedicate studiului limbii italiene în România. Prima ediție o publica sub titlul *Lecțiuni de Limba și Literatura italiană. Cursul I. Elemente de Gramatică. Lecturi și traducțiuni*, Tipografia Unirea, Brăila, 1868⁷¹, iar ediția a II-a, cu titlul mai concis *Lecțiuni elementare de*

Clasa a III-a

Gramatica limbii italiene după un manual scris în limba română. Exerciții în traduceri din limba română în cea italiană și viceversa. Citire și traduceri orale din crestomația limbii italiene. Exerciții în compuneri italiene și în vorbire.

Clasa a IV-a

Gramatica limbii italiene în toată întinderea ei. Exerciții în traduceri mai mari dintr-o limbă într-alta. Citire din autorii italieni cei mai însemnați și mai vârtosi din cărțile scrise asupra comerțului. Compuneri în limba italiană, corespondență în limba italiană. Exerciții de vorbire. Deprinderi cu formele de comerț în limba italiană. *Idem*, f. 145v.-146; Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 99.

Această programă dedicată atât elevilor de școală secundară, cât și celor de școală comercială, prevedea pregătirea unor specialiști în citirea, scrierea și conversația în limba italiană, nu doar de uz curent, ci și comercial. Școala comercială din Brăila urmărea prin această programă pregătirea elevilor pentru ridicarea instituției la rang de gimnaziu comercial, pentru obținerea unor viitori experți în sectorul mai larg al comerțului, atât de necesari în orașul port la Dunăre, capabili să își exercite cu abilitate meseria în operațiunile de export și import.

⁶⁷ C.H. Niculescu, *op. cit.*, p. 96.

⁶⁸ ANIC, MCIP, ds. 223/1867, f. 2, 4v., 18, 42-45v.; Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 90-93, 103, 106.

⁶⁹ Era numit profesor al gimnaziului „Matei Basarab” din București, la 8 oct. 1869 prin decretul nr. 11.375. ANIC, MCIP, ds. 433/1871, f. 7v., 22v.

⁷⁰ Pentru ciclul primar, profesorul Orazio Spinazzola, de la Academia Mihăileană din Iași și mai târziu al gimnaziului bucureștean „Sf. Sava”, realizase până la acea dată *Abecedarul italiano-român* (1862), *Gramatica limbei italiene* (1862), *Floarea literaturii italiene* (1862) și *Gramatica elementară a limbei italiene* (1863). SJAN Brăila, Primăria municipiului Brăila, ds. 16/1869, f. 93v.; *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol. IV R-Z, Lucreția Angheluță, Gabriel Ștrempel (coord.), București, Editura Academiei Române, 1996, p. 325.

⁷¹ Lucrarea era prevăzută ca o primă parte a unui curs complet de limba și literatura italiană. Fusese aprobată de Ministerul Instrucțiunii Publice, prin adresa nr. 10.934, de la 28 iunie 1868. *Bibliografia românească modernă, 1831-1918*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 359.

gramatică italiană, Tipografia Librăriei Socec & Comp., București, 1879, pe care periodic a îmbunătățit-o și adus-o la zi, ajungând în 1895 la a IV-a ediție⁷².

Încă de la prima ediție, lucrarea nu a întârziat să fie semnalată în presa vremii imediat ce a ieșit de sub tipar⁷³. De asemenea, în 1869, Frollo publica studiul *Limba română și dialectele italiene. Schiță filologică*, Tipografia Boerescu & Comp., Brăila, februarie 1869⁷⁴, precum și *Vocabularul italiano-român, franceso-român și româno-italiano-francesă*, Partea I. *Vocabularul italiano-român*, Pesta, 1869⁷⁵. Contribuția lui Frollo a fost primită cu entuziasm de filologi, între ei filoromânul Giovenale Vegezzi Ruscalla, care lauda eforturile de acoperire a acestei lacune din studiul limbilor romanice. Fondurile necesare acestei lucrări de amploare au fost obținute de primarul orașului Brăila, Trandafir Djuvara. Lucrarea era așteptată și în Italia, unde urma să fie distribuită prin Casa Editrice Blasio Moretti din Torino. Articolul dedicat de Ruscalla acestei reușite, apărut în ziarul științific și literar din Torino, „Vocea junilor italieni”, era preluat în România de publicația lui Eugeniu Carada, „Românul”⁷⁶.

După plecarea lui Frollo, limba italiană la gimnaziul din Brăila a fost predată de Vincenzo Trinca, numit suplinitor la 29 noiembrie 1869, iar din 1871 numit profesor al catedrei după susținerea examenelor, nemaiaivând nici un contracandidat⁷⁷. Alți profesori care s-au succedat la predarea limbii italiene au fost Emil Ganazzini, Brutto Bellafonte, Maria-Anna Falli, Carlo Carli, Mario Frosti și Auditore Concetta⁷⁸. Situația în oraș s-a schimbat însă după plecarea merituosului profesor, iar părinții care nu mai erau mulțumiți de serviciile școlilor publice, dar nici de cele ale pensioanelor private, și-au îndreptat uneori atenția spre școli catolice din afara Brăilei, trimițându-și copiii uneori la București, unde după 1872 era fondat un liceu catolic de episcopul romano-catolic, Ignazio Felice Paoli⁷⁹.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ „Românul”, nr. 42, 21 aug. 1868, p. 713.

⁷⁴ Studiul se vindea în profitul Societății pentru învățătura poporului român. *Ibidem*.

⁷⁵ Titlul integral al volumului era: *Vocabularul italiano-român, franceso-român și româno-italiano-francesă*. Cu trei tractate gramaticale și cu agăugerea numenilor propriie celorlalte măi principale. Prelucrat de I.L. Frollo, profesorul la Gimnaziul Carol I, în Brăila, Ed. stereotipă, Partea I *Vocabularul italiano-român/ Vocabulario italiano-romanesco, franceso-romanesco e romanesco-italiano-francesă*. Con tre trattati grammaticali e con l'aggiunta dei principali nomi proprii. Compilato da G.L. Frollo, professore nel Gimnasio di Carol I, in Braila, ed. steoretipa, Parte Prima *Vocabulario italiano-romanesco*, Pesta, Stab. Tipografic al Societății Deutsch, 1869, 672 p.

⁷⁶ „Românul”, nr. 42, 3 oct. 1868, p. 852–853.

⁷⁷ ANIC, MCIP, ds. 193/1869, f. 23–25; 186/1871, f. 5v.–138.

⁷⁸ Maria Elena Teodorescu, *Comunitatea italiană din Brăila I*, în „Florile Dunării”, s. n., an I, nr. 4, 2002, p. 58.

⁷⁹ O situație asemănătoare se petrecea în familia unchiului lui Arturo Graf, după cum menționa poetul într-o scurtă scrisoare adresată lui Gian Luigi Frollo, din Brăila, la 12 februarie 1872, căruia îi cerea sfatul pentru rezolvarea problemei privind educația fiului rudei sale. Ovid Densușianu, *Scrisori ale lui Graf*, în „Vieață nouă”, an XX (1924–1925), nr. 3–5, Tipografia Socec, București, p. 63.

La 16 august 1871, Amelie Martin deschidea un al doilea pension de fete, la Brăila, după ce în 1851 îl înființase pe primul la Buzău, și care a funcționat până în 1879. Programa sa școlară prevedea studierea a trei limbi străine: franceză, germană și italiană, iar în cazul în care se primeau cereri și limba greacă. Conversația în institut avea să se poarte doar în cele trei limbi străine⁸⁰. În 1886, se înființa școala primară, secundară și comercială „Institutul Lumina” prin contribuția profesorilor asociați P. Spiteri, doctor în matematică, și M. Sporide, licențiat în teologie. Institutul era autorizat de Minister la 11 iulie. Din numerosul personal didactic făceau parte și italienii I. Guliotti, G. Moliati, L. Romeo dar și grecul G. Tomaides, absolvent al școlii de pictură din Roma⁸¹.

Cum cele mai multe dintre pensioanele private deschise de italieni nu aveau inclus în programa școlară studiul limbii italiene, acest aspect i-a determinat pe părinții italieni să nu opteze neapărat pentru institutul unui conațional, ci să decidă după alte criterii. Unul dintre acestea era cel confesional, astfel încât spre finele secolului școlile catolice au jucat un rol important alături de celelalte școli menționate până acum în educarea copiilor comunității italiene din Brăila.

În 1885, era fondat la Brăila Institutul romano-catolic de fete „Sancta Maria”. După ce în 1847 fusese fondat la București cel dintâi Institut „Sfânta Maria”, școala devenise faimoasă și un model impus și altor institute, după ce în toamna anului 1852, la inițiativa episcopului romano-catolic Angelo Parsi, fuseseră aduse călugărițele „Damele Engleze”, numite și *English Fräulen* de la mănăstirea principală Nymphenburg, de lângă München. Pensionul din Brăila era cel mai mare din țară după cel din București. Institutul era compus, după un model standard, dintr-un pensionat cu două școli, una în care erau admise eleve, majoritatea ortodoxe și evreice, și o școală populară catolică sau primară, în care învățau gratuit elevele catolice⁸². Printre elevele cu origini italiene care au urmat cursurile acestui institut din Brăila le menționăm pe Eugenia Giulia Francesca Giovanna Pederzoli⁸³ și

⁸⁰ SJAN Brăila, Fond Primăria municipiului Brăila, ds. 8/1871, f. 137; Dimitrie Ionescu, *Istoria orașului Buzău din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Litera, 1979, p. 158.

⁸¹ ANIC, MCIP, ds. 424/1887, f. 131v.–132.

⁸² Raymund Netzhammer, *Reședința episcopală*, p. 51–74; Maria Stoica, *op. cit.*, p. 265; Dănuț Doboș, *Școlile catolice din Valahia în secolul al XIX-lea*, în „Pro Memoria”, n. 5/2006, p. 131, 142–143.

⁸³ Despre Eugenia Giulia Francesca Giovanna Pederzoli regăsim unele informații grație unui document eliberat la 5 decembrie 1909 de preotul Attilio Zambotti, de la Biserica Pieve del Tho' din actuala comună Brisighella, provincia Ravenna, regiunea Romagna, al cărui conținut îl redăm în continuare: „Pieve del Tho', 5 Dicembre 1909. Dai Registri Battesimali risulta la seguente fede di nascita: Eugenia Giulia Francesca Giovanna nata li 29 Maggio 1901 da Giacomo Pederzoli e Caterina Onofri. Fu battezzata da me sottoscritto li 10 Giugno anno detto alle ore 16, e tenuta dalla Signora Giovanna Stein, fu Carlo di Baviera. In fede ecc., Attilio Zambotti, Pieve del Tho', Brisighella. Si rilascia la presente in carta libera per uso ecclesiastico”. SJAN Brăila, Fond „Institutul Sancta Maria”, ds. 4/1909, f. 21.

Margareta Nicoli Gavala⁸⁴, eleve în anul școlar 1908–1909⁸⁵. Mai puține date deținem în privința școlii romano-catolice de băieți, însă pentru a puncta existența sa, menționăm că în anul școlar 1914–1915, printre elevii înscriși se aflau italienii Alfredo Genre în clasa I, Emiliano Leonardi, Vittorio Pasquali și Louis Rom. Genre în clasa a II-a, Italo D’Orlando în clasa a III-a, Giuseppe și Erminio Leonardi în clasa a IV-a⁸⁶.

Însă, începând cu 1888, erau fondate la Brăila primele școli guvernamentale italiene, destinate educării copiilor comunității italiene și răspândirii și promovării studiului limbii și culturii italiene printre copiii celorlalte naționalități.

ȘCOLILE COLONIALE ITALIENE DIN BRĂILA

În 1881 era realizată o nouă împărțire a școlilor coloniale italiene din spațiul mediteranean, unde erau repartizate și instituțiile școlare din spațiul românesc, acestea intrând în subdiviziunea Constantinopol – alte trei subdiviziuni își aveau direcția centrală la Tunis, Alexandria și Smirne –, toate subordonate unui *Ispettorato Generale delle Scuole Coloniali*. Succesiv acestei măsuri au fost fondate 33 de școli noi, 20 de grădinițe de copii și 2 școli secundare⁸⁷.

De aceste măsuri, adoptate după 1881, se leagă fondarea în 1888 a școlilor elementare masculine și a celor feminine cu clasă unică, precum și a grădinițelor de copii din Brăila și București⁸⁸. Subvențiile fixe sau extraordinare acordate de guvernul italian, despre care avem unele mențiuni începând cu 1880, în vederea difuzării limbii și culturii italiene, cât și a instruirii coloniilor, prevedeau trei tipuri de instituții școlare: 1. școli italiene fondate în străinătate de particulari, de colonie sau de misiunile religioase naționale; 2. institutele non-italiene care își asumau, în anumite condiții, angajamentul de a preda limba italiană; 3. școlile de diferite tipuri și grad, dependente în totalitate de autoritățile italiene. Cum aceste aspecte erau greu de controlat pe măsură ce distanța față de Italia creștea, era necesară o reformă școlară raportată la investigațiile realizate de personalul diplomatic privind situația

⁸⁴ Margareta Nicoli Gavala apare menționată în Registrele actelor de nașcuți pe anul 1901 al Oficiului Stării Civile Brăila, România, ca fiind născută la 7 februarie 1901, ora 12 ziua, „în Brăila, la locuința părinților săi din Bulevardul Carol nr. 163, secția a 3°, fiica a lui Nicoli Gavala, de ani 41, ortodox, profesia tăbăcar, de națiune și protecție grec și a doamnei Carolina, de ani 30 de religie catolică”. Deși naționalitatea mamei nu apare menționată în extractul din 17 august 1909, aceasta era foarte probabil italiancă, cunoscute fiind legăturile dintre comunitatea greacă și cea italiană din Brăila. SJAN Brăila, Fond „Institutul Sancta Maria”, ds. 4/1909, f. 37.

⁸⁵ Idem, dosar 8/1912, f. 46v.–47.

⁸⁶ Idem, Fond Școala romano-catolică Brăila, dosar 1/1914, f. 28, 29.

⁸⁷ Lorenzo Medici, *Dalla propaganda alla cooperazione. La diplomazia italiana nel secondo dopo guerra (1944–1950)*, [Assago], CEDAM, 2009, p. 3.

⁸⁸ *Annuario delle scuole coloniali 1888–1889*, p. 34.

acestora. S-a renunțat astfel la serviciul multor școli ale misiunilor religioase care nu mai răspundeau cerințelor guvernului italian, s-a încercat fondarea unor școli laice noi sau convertirea unora subsidiate în școli guvernamentale și s-a dispus realizarea unei programe școlare care să răspundă intereselor naționale, cât și cerințelor comunităților de italieni în permanentă schimbare.

Laicizarea școlilor italiene din străinătate, în special din Balcani, a fost determinată de altfel de dorința guvernului de la Roma de a-și exercita influența fără a întâlni opoziția Vienei, care își rezervase prin Tratatul de la Karlowitz (1699) protectoratul religios al catolicilor. În acest sens, Abele Damiani, subsecretar al Ministerului Afacerilor Externe, exprima dorința autorităților italiene de a-și impune controlul asupra școlilor religioase pe care le subvenționa, prin circulara ministerială, Nr. 377 din 8 august 1888, *Sussidi alle scuole delle Corporazioni religiose all'estero*. Aceasta prevedea, printre altele, că pentru a primi un subsidiu, o școală trebuia să fie pusă sub patronajul regelui Italiei, își asuma numele de școală italiană, adopta programele și manualele didactice propuse de guvernul italian și recunoștea autoritatea consulilor și a directorilor centrali de către corpul docent și directiv al școlii⁸⁹.

Aceste măsuri contraveneau însă unei directive date de Sacra Congregazione Propaganda Fide la 22 mai 1888 vicarilor apostolici și misionarilor, privind comportamentul lor față de consulii italieni, în care se preciza în mod expres că „i missionari non dovevano rendere alcun onore ai consuli italiani, né richiedere la loro protezione”⁹⁰. În urma acestor măsuri contradictorii impuse școlilor congregațiilor catolice de guvernul italian și de Propaganda Fide, în anul școlar 1888–1889, era întreruptă subvenționarea mai multor institute școlare, printre acestea aflându-se și cele din România, cel de la Galați sau cele din jurisdicția Ordinariatului catolic de la București, cuprinse în Muntenia, Oltenia și Dobrogea⁹¹. Începând cu 1889–1890, era reluat subsidul acordat școlii din Galați, căreia i se adăugau școlile din Dobrogea, de la Tulcea, Sulina, Colaschia și Duanlia, reținându-se că pentru anul școlar 1890–1891, subvenția acordată școlii din Galați sporea considerabil ca urmare a angajării unui profesor în plus, de la 400 la 1.200 lire anual, alte 800 lire revenind școlilor ținute de misionari italieni sau care asigurau predarea lecțiilor în limba italiană⁹².

⁸⁹ „Circolare nr. 377, 8 agosto 1888, Sussidi alle scuole delle Corporazioni religiose all'estero”, în *Raccolta delle circolari e istruzioni ministeriali*, vol. II (1888–1904), Roma, f.e., 1905, p. 44–46; Rita Tolomeo, *Politica italiana e scuole in Oriente...*, și urm., p. 140–141.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 141.

⁹¹ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 27–29. Școlile subsidiate din România, indicate în anul școlar 1887–1888, dispăreau din lista redată pentru anul următor, semn al deciziilor menționate.

⁹² *Annuario delle scuole coloniali per l'anno finanziario e scolastico 1889–1890*, Roma, Tipografia Delle Mantellate, 1890, p. 38, 42; *Annuario delle scuole coloniali per l'anno finanziario e scolastico 1890–1891*, Roma, Tipografia Delle Mantellate, 1891, p. 21, 40.

În timpul primului guvern Francesco Crispi (1887–1891), se dădea primul decret privind organizarea școlilor italiene din străinătate, *Regio Decreto 8 dicembre 1889, nr. 6.566 (seria 3) – Portante l'ordinamento organico delle scuole italiane all'estero*, care făcea parte dintr-un proiect de lege naționalist și expansionist privind realizarea unui stat și a unei politici externe puternice. Acest decret, cunoscut sub numele de *Legge Crispi*, venea în completarea legii pentru emigrație din 1888⁹³. În acest scop, Francesco Crispi inaugurasă o *politica dell'emigrazione*, în cadrul căreia funcționarea școlilor italiene din afară, „focare de educație națională și de sentiment patriotic”⁹⁴, puse sub direcția și controlul statului italian, trecea peste obiectivul primar al unei simple instrucțiuni pentru emigranți și fiii lor, prin asumarea unei însemnătăți politice: păstrarea limbii italiene ca mijloc de menținere a legăturii între supușii emigranți și patria-mamă, respectiv instruirea emigranților italieni ca instrument al influenței culturale și politice și a pătrunderii comerciale⁹⁵.

Printre pușinii istorici italieni care s-au ocupat de istoria școlilor italiene din străinătate, Patrizia Salvetti a considerat investiția din fondurile statului pentru instrucția italienilor emigranți, drept o alegere în totalitate politică. Această părere fusese exprimată și în epocă, de socialistul Luigi Mariani⁹⁶. Acest tip de școală națională colonială, ce purta titulatura de *regia scuola italiana*, beneficia de cadre didactice laice și de o programă și un regulament școlare conforme pe cât posibil celei din Regat. Măsura luată de Crispi pentru italienii din afară țării, se integra mai amplului proces intern de școlarizare a populației italiene și de reducere a ratei de analfabetism, început din 1861. Istoricul Giorgio Floriani consideră legea din 1889 o extindere a Legii organice asupra învățământului public din 13 decembrie 1859, nr. 37.25, cunoscută drept *Legge Casati*, asupra instituțiilor școlare italiene din străinătate, care trebuia „modellarsi su quelli congeneri dell'interno, adottandone i programmi con le modificazioni necessarie all'indole delle scuole coloniali e dei paesi”, unde își aveau fiecare sediul⁹⁷.

Regulamentul și programa școlare comune pentru școlile din interiorul și exteriorul Italiei denotă faptul că emigrația italienilor era văzută de către autoritățile naționale drept un episod temporar, până la o redresare economică suficientă revenirii în țară. Astfel, educația copiilor italieni din școlile coloniale trebuia fie să o continue pe cea începută acasă, fie să îi pregătească și să le faciliteze pe cât posibil integrarea în societatea italiană celor care începeau școala în afara Italiei și reveneau la un moment dat pentru a o finaliza în Italia.

⁹³ Legge Crispi „Regio Decreto 8 dicembre 1889, nr. 6.566”, în *Raccolta ufficiale delle Leggi e dei Decreti del Regno d'Italia*, Roma, Regia Tipografica, 1889, p. 4941–4991.

⁹⁴ *Le scuole italiane nelle colonie d'America. Circolare del sottosegretario agli Affari Esteri, Abele Damiani*, în *Annuario delle scuole coloniali 1889–1890*, p. 207.

⁹⁵ Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 19–20.

⁹⁶ Patrizia Salvetti, *Le scuole italiane all'estero*, în *Storia dell'emigrazione italiana*, vol. 2, Roma, Arivi, 2002, p. 535–536.

⁹⁷ Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 15.

Pentru realizarea acestui obiectiv, era necesar ca profesorii din aceste școli să fie aceiași de care se bucurau și elevii din Italia, astfel încât în fiecare an, în august sau în septembrie, se organiza un concurs pentru ocuparea posturilor de profesori, învățători și educatori din școlile și grădinițele coloniale italiene de către profesori calificați, care se ocupaseră deja de instrucția elevilor în Italia și care doreau să obțină un contract de lucru pentru o perioadă ca angajați al Ministerului Afacerilor Externe italian. Cum aceste contracte reprezentau o sursă de venit mai ridicată atât pe termen scurt, cât și pe termen lung – începând cu 1901 stagiul în străinătate avea să reprezinte o pondere în plus adăugată pensiei –, un număr considerabil de profesori alegeau să predea pentru câțiva ani în străinătate, sau chiar să își facă o carieră din cumularea stagiilor de predare în școlile coloniale.

Primul volum din *Annuario delle scuole coloniale*, publicat de Ministerul Afacerilor Externe italian între 1888–1889, ce preceda cu puțin reforma lui Francesco Crispi, raporta un total de 13.000 elevi italieni în 67 de școli, distribuite în diferite orașe ale țărilor de emigrație italiană, între care era inclusă și România⁹⁸. Reținem că, pentru anul școlar 1887–1888⁹⁹, din spațiul românesc erau amintite ca primind subvenții din partea statului italian școlile Ordinariatului catolic din București (4.000 lire anual), care oferea astfel școlarizare gratuită copiilor italieni în clasele elementare din școlile din Muntenia, subordonate acestui institut, și școala elementară de băieți din Galați (400 lire/an)¹⁰⁰.

Motivul subvenționării parțiale se datora unei decizii a Ministerului Afacerilor Externe, potrivit căreia școlile care nu acceptau programa și manualele școlare italiene, precum și inspecțiile guvernamentale, nu mai puteau primi subvenții. Această măsură era luată ca urmare a specializărilor și rezultatelor diferite de cele dorite de autoritățile italiene realizate de către anumite școli, vizând mai ales școlile catolice cu o programă școlară preponderent religioasă, care nu urmăreau în vreun fel interesele naționale italiene de predare a materiilor prevăzute de programele laice și nici de promovare a limbii și culturii italiene printre elevii non-italieni¹⁰¹. De altfel, cele două institute au fost subvenționate doar după ce ministrul italian la București, Giuseppe Tornielli Brusati, s-a asigurat că monseniorul Paolo Giuseppe Palma avea să asigure difuzarea limbii italiene în Valahia și Dobrogea, în școlile care intrau sub jurisdicția Ordinariatului catolic din București: școlile primare masculine și feminine din București, Brăila și Sulina, școlile primare masculine din Tulcea, Malcoci, Turnu Măgurele, Turnu Severin, Craiova, Pitești, Calafat, Câmpulung

⁹⁸ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 9.

⁹⁹ Deși primul volum al anuarului era dedicat anului școlar 1888–1889, unele mențiuni erau făcute și asupra anului școlar 1887–1888.

¹⁰⁰ ASDMAE, Archivio Scuole (1868–1888), b. 219, Scrisoarea ministrului Giuseppe Tornielli Brusati către ministrul Afacerilor Externe, Francesco Crispi (București, 14 mai 1887); idem (București, 17 oct. 1887).

¹⁰¹ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 196, 201; Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 8–9.

(Muscel), Târgoviște, Ploiești, Giurgiu, Râmnicu Vâlcea, Cioplea. Alături de suma acordată, Tornielli atrăgea atenția asupra necesității trimerii din partea statului italian a manualelor școlare pentru lectură, istorie, geografie, luându-și angajamentul de a verifica apoi buna lor utilizare în procesul de învățare al copiilor italieni.

Pentru difuzarea limbii italiene în Moldova și înscrierea gratuită a copiilor italieni în școlile catolice subordonate Episcopiei din Iași, Tornielli a trebuit să trateze cu episcopul franciscan Camilli¹⁰², însă dioceza din Iași era prea puțin dedicată învățământului, astfel încât școlile deschise în Moldova erau insuficiente și preferau să se supună regulilor de învățământ românești, fără vreo altă implicare din partea unui alt stat¹⁰³. S-a pus astfel sub semnul întrebării continuarea subvenționării școlii catolice din Galați, care ar fi putut să se implice mai mult în învățământul din Moldova, însă s-a realizat că nu de acest aspect depindea organizarea școlilor de pe teritoriul circumscris consulatului general italian din același oraș. Cele mai multe școli ale misiunilor catolice nu s-au supus acestei cereri de predare a unor ore de limba italiană și de asigurare a unui învățământ elementar gratuit pentru copiii emigranților italieni, astfel că începând cu anul școlar 1888–1889 nu au mai primit subvenția anuală din partea ministerului, printre acestea numărându-se Ordinariatul catolic din București¹⁰⁴.

În spațiul românesc, statul italian a cooperat de multe ori cu reprezentanți ai Bisericii catolice pentru asigurarea școlarizării în cât mai multe localități de rezidență ale italienilor până la deschiderea unor școli coloniale, cât și după aceea, atât în localitățile în care existau școli coloniale, cum era Bucureștiul, dar mai ales în cele în care nu s-au fondat școli guvernamentale.

Tabelul 1
Numărul elevilor din școlile guvernamentale din Brăila

ORAȘUL	ANUL ȘCOLAR	TIPUL DE ȘCOALĂ GUVERNAMENTALĂ			
		Elementară Masculină	Elementară Feminină	Grădiniță de copii	Total
Brăila	1888–1889 ¹⁰⁵	44	48	35	127
	1889–1890 ¹⁰⁶	104	101	76	281
	1890–1891 ¹⁰⁷	82	165	150	397

Sursa: M.A.E., *Annuario delle scuole coloniale 1888–1891*, p. 31 *sqq.*

¹⁰² Nicola Giuseppe Camilli fusese numit vicar apostolic al Moldovei în septembrie 1881, iar din 27 iunie 1884, prin fondarea Episcopiei de la Iași, devenea primul episcop al acesteia. Rita Tolomeo, *La Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875–1921)*, Roma, La Fenice Edizione, 1992, p. 38, 40.

¹⁰³ ASDMAE, Archivio Scuole (1888–1920), b. 219, Scrisoarea ministrului Giuseppe Tornielli Brusati către ministrul Afacerilor Externe, Fr. Crispi (București, 14 mai 1887).

¹⁰⁴ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 27–28.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 33, 36.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 1889–1890, p. 31–33,

¹⁰⁷ *Ibidem*, 1890–1891, p. 33–35.

O altă noutate a acestui an școlar a fost atribuirea unei importanțe crescute învățământului elementar, dispunându-se astfel ca școlile primare și grădinițele să fie pe cât posibil gratuite, iar fondarea și îngrijirea acestor instituții să revină guvernului. Alături de elevii italieni urmau să fie admiși elevi de orice naționalitate și religie, însă instrucția religioasă diferită să fie oferită doar în urma unei cereri făcute de către părinți, iar cea mai mare importanță să fie dată studiului limbilor locale. În urma acestor decizii, începând cu anul școlar 1889–1890, observăm în școlile italiene din Brăila o dublare sau triplare a numărului de elevi (vezi tabel 1), dar și angajarea unor profesori de limba română¹⁰⁸. Numărul total de 281 elevi înscriși în școlile guvernamentale din Brăila pe parcursul anului școlar 1889–1890, raportat la totalul de 12.109 elevi înscriși în afara Italiei, a reprezentat 2,32 %¹⁰⁹.

Școlile secundare rămăneau în continuare sub autoritatea guvernului italian în ceea ce privea disciplinele și materia predată, însă de finanțarea lor trebuia să se ocupe fiecare colonie de italieni în parte, acestea devenind cel mai adesea școli supuse taxelor. În administrarea acestor școli, în special a celor elementare și a grădinițelor, era admisă participarea membrilor comunității italiene locale și a delegațiilor școlare.

Efectul aplicării Legii Crispi s-a făcut simțit și în ceea ce privește școlile coloniale elementare din România. Potrivit art. 1 al decretului regal din 27 ianuarie 1890, nr. 6.615 (serie 3°) din *Raccolta Ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno*, se prevedea că „sono dichiarate governative le Scuole italiane elementari maschili, con classe unica, istituite in [...] Braila, Bucarest”, art. 1 al *Regio Decreto 27 gennaio 1890, nr. 6.616 (serie 3°)* declara drept școli guvernamentale „le Scuole italiane elementari femminili, col solo corso di grado inferiore”¹¹⁰, istituite in [...] Braila [...] e le Scuole elementari femminili, con classe unica, istituite in [...] Bucarest”, iar art. 1 al *Regio Decreto 27 gennaio 1890, nr. 6.617 (serie 3°)* declara drept guvernamentale grădinițele și creșele fondate la Brăila și București¹¹¹. Cu toate acestea, încă din primul volum din *Annuario delle scuole italiane*, aceste școli erau citate drept guvernamentale¹¹². Aceleași decrete prevedeau că pentru școlile cu clasă unică era destinat un singur profesor titular, iar pentru cele ce aveau doar cursuri inferioare, trei profesori titulari (art. 2), în ce privește funcția de director în

¹⁰⁸ *Annuario delle scuole coloniale 1889–1890*, p. 137: în școala elementară masculină, cu o clasă unică, din Brăila, în anul școlar 1889–1890, era menționat ca profesor de limba română Ștefan Bucur, care primea o retribuție anuală pentru sarcina depusă de 1.100 lire.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹¹⁰ Școlile elementare fuseseră organizate, potrivit Legii Casati, în două grade, inferior și superior, fiecare de doi ani, dar odată cu aplicarea Legii Crispi (1889), care prelua unele elemente din Legea Coppino (1877), gradul inferior se compunea din trei clase, iar cel superior rămânea la două (art. 142, art. 143). Cf. Giorgio Floriani, *op. cit.*, p. 16, 18.

¹¹¹ „Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia”, nr. 39, 15 feb. 1890, Roma, p. 494–495.

¹¹² *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 135–142.

cazul școlilor elementare inferioare, aceasta se atribuia acelui profesor care predă la clasa superioară în grad (art. 3). Profesori titulari puteau fi numiți doar cei italieni, în urma unui concurs organizat de Ministerul Afacerilor Externe, dar alături de aceștia fiecare școală trebuia să angajaze doi sau trei profesori vorbitori ai limbii locale. În cazul grădinițelor, educatoarele întruneau și funcția de director (art. 2)¹¹³.

În urma concursului organizat la 26 septembrie 1888 pentru posturile de profesori titulari, în școlile guvernamentale din România erau numiți la Brăila, Ulisse Gatti, profesor titular, și George Demetrescu, profesor de limba română, ambii ai școlii elementare masculine; Ernesta Tomaschù, profesor titular, și Giacomina Thavonati-Mazzetti, profesor-asistent, care predă și limba română, la școala elementară feminină; Caterina Nodari, directoare și educatoare a grădiniței de copii. Alături de personalul didactic, școala feminină și grădinița din Brăila dispuneau de serviciile unei bucătărese, Ana Brateș¹¹⁴. Pentru toate aceste instituții școlare era introdusă prin *Regio Decreto 25 settembre 1888*, programa școlară pe care cadrele didactice trebuia să o urmeze¹¹⁵.

În cel de-al doilea număr al *Annuario delle scuole coloniali italiane*, dedicat anului școlar 1889–1890, era menționată o nouă școală înființată în orașul bulgar Filippopoli (Plovdiv) la cererea comunității italiene de acolo, dar care a fost trecută în rândul școlilor din România. Considerând acest fapt o eroare, ce a fost preluată și de unele documente privitoare la școlile coloniale italiene din România, nu vom lua în calcul școlile coloniale din acest oraș. Singura școală nou fondată în anul școlar 1889–1890 în România a fost cea elementară feminină din Brăila, prin promovarea de la școala cu o clasă unică la cele trei clase elementare¹¹⁶.

Deși observăm o diferență numerică deosebită între elevii înscriși în anul școlar 1888–1889 și următorii doi ani, aceasta nu se datorează în totalitate unei creșteri a populației italiene. Erau, în realitate, elevi de alte naționalități decât cea italiană, după cum se poate observa în tabelul 2.

Deschiderea tuturor acestor școli și grădinițe, sau asumarea finanțării unora deja existente, a reprezentat un pas important în păstrarea limbii italiene printre emigranți, dar și un mijloc de promovare și răspândire a limbii și culturii italiene în România printre majoritari și celelalte minorități. Numărul mare de elevi străini care au ales să urmeze cursurile școlilor italiene din Brăila se poate explica prin ponderea ridicată a străinilor din acest oraș cu deosebită importanță economică, unde orice limbă străină cunoscută era un câștig pentru familiile marilor și micilor comercianți.

¹¹³ „Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia”, nr. 39, 15 feb. 1890, p. 494–495.

¹¹⁴ *Annuario delle scuole coloniali 1888–1889*, p. 39, 43–46, 48–50, 137–140.

¹¹⁵ *Ibidem*, 1889–1890, p. 6.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 26.

Tabelul 2
Numărul elevilor înscriși în școlile guvernamentale italiene
după naționalitate și religie

ORAȘ	ANUL ȘCOLAR	TIPUL ȘCOLII	NR. ELEVI	NAȚIONALITATEA		RELIGIE			
				Italiană	Non-italiană	Catolică	Protestantă	Ebraică	Ortodoxă
Brăila	1889–1890 ¹¹⁷	Elem. masc.	104	16	88	19	–	51	34
		Elem. fem.	101	7	94	21	41	39	–
		Grăd. copii	76	6	70	6	2	28	40
	1890–1891 ¹¹⁸	Elem. masc.	82	9	73	13	2	38	29
		Elem. fem.	165	9	156	21	–	82	62
		Grăd. copii	150	36	114	57	–	61	74

Sursa: M.A.E., *Annuario scuole coloniale 1888–1891*, p. 31 *sqq.*

Nu doar majoritatea ortodoxă a românilor, grecilor și bulgarilor înțeleseseră ocazia pe care copiii lor o puteau avea învățând într-o școală italiană, ci observăm o prezență crescută alături de catolici, protestanți și ortodocși, a elevilor coloniei ebraice, una dintre cele mai numeroase în Brăila și bine reprezentată în orice domeniu economic din portul danubian: comerț, navigație, mică industrie (alimentară), meșteșugari (bogasierese, croitori, tâmplari, tinichigii, boiangii ș.a.m.d.)¹¹⁹. De menționat însă că, la rândul lor, italienii din Brăila aparțineau în fapt fie coloniei catolice (cei mai mulți), fie comunității evreiești, diferență de care în epocă a ținut cont recensământul populației din 1899. Conștiente de faptul că populația din colonii se afla într-o perpetuă mișcare, cele mai multe școli și-au adaptat regulamentul unei cerințe firești, lăsând deschise înscrierile elevilor pe tot parcursul anului școlar și primind noii elevi până în ultima lună de școală¹²⁰.

Începând cu 1888, la Brăila erau deschise de către guvernul italian o școală elementară masculină având o clasă unică, o școală similară feminină și o grădiniță de copii. Cu toate acestea, raportul viceconsulului italian, Pasquale Corte, menționa deja din 1881 prezența școlilor pentru italienii din Galați și Brăila. Deși prezența școlii din Galați era anterioară anului 1881, după cum am văzut, anul fondării școlii comunității italiene din Brăila, nu este prea clar, dar era anterioară la rândul său anului 1881, după cum reiese din mențiunea lui Corte potrivit căruia „quest’ultima che conta 65 allievi è in grado quest’anno di ingradire i suoi locali grazie ad un ballo-concerto che, per l’iniziativa di questo ufficio, testè diede la colonia italiana, e fruttò oltre 8.000 franchi”¹²¹. Cert este, din raport, că această școală nu a

¹¹⁷ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 31–33.

¹¹⁸ *Ibidem*, 1890–1891, p. 33–35.

¹¹⁹ Maria Stoica, *op. cit.*, p. 65–66.

¹²⁰ *Annuario delle scuole coloniale 1889–1890*, p. 13.

¹²¹ *Bollettino Consolare pubblicato per cura del Ministero per gli Affari Esteri di S.M. il Re d’Italia*, vol. XVII, parte II, Roma, Libreria dei Fratelli Bocca, 1881, p. 9.

beneficiat de nici o subvenție în acel an, și cum între școlile subvenționate din România în 1887, mai devreme menționate, nu era inclusă nici o școală laică, școala din Brăila era luată în vedere de guvernul italian de abia din 1888, alături de cea din București.

Cei dintâi profesori sosiți în orașul de pe malul Dunării au fost Ulisse Gatti, Ernesta Tomaschù, Giacomina Mazzetti-Thavanoti, Caterina Nodari, distribuiți după cum se poate observa în tabelul 3. De figurile acestor instructori, asupra cărora ne vom opri în rândurile ce urmează, s-a legat destinul școlilor coloniilor italiene din orașele românești. Pentru deplasarea educatorilor, învățătorilor și a profesorilor din Italia spre localitatea de destinație din străinătate, Ministero degli Affari Esteri a pus la dispoziție o linie specială de vapoare cu plecare din Brindisi¹²².

Tabelul 3
Personalul didactic al școlilor și grădiniței italiene din Brăila

Anul școlar	Școala elementară masculină (clasă unică)	Școala elementară feminină	Grădinița de copii
1888–1889 ¹²³	Ulisse Gatti (profesor) George Demetrescu (prof. lb. română)	(clasă unică) Ernesta Tomaschù (profesoară) Giacomina Thovanati-Mazzetti (prof. lb. română)	Caterina Nodari (directoare și educatoare)
1889–1890 ¹²⁴	Ulisse Gatti (profesor) Ștefan Bucur (prof. lb. română)	(trei clase elementare) Sofia Borgetti (directoare și profesoară la cls. a II-a și a III-a) Ernesta Tomaschù (învățătoare cls. I) Giacomina Thovanati-Mazzetti (prof. lb. română)	Caterina Nodari (directoare și educatoare) Bernardino Fiocchi (educator) Maria Lucacevic (interpretă și ajutor de educatoare)
1890–1891 ¹²⁵	Timoteo Desideri (profesor) Alfredo Mariani (profesor asistent) Ștefan Bucur (prof. lb. română)	(trei clase elementare) Ernesta Tomaschù (directoare și profesoară la cls. a II-a și a III-a) Alice Badalotti (învățătoare cls. I) Elena Panatazopulo (prof. lb. română)	Maria Monti (directoare și profesoară) Milda Badalotti (educatoare) Carlotta Benvenutta Paroni-Brasi (apr.–aug. 1891) Maria Lucacevic (interpretă și ajutor de educatoare)

În anul școlar 1889–1890, școlii feminine de grad inferior din Brăila îi erau adăugate clasele a II-a și a-III-a, după reușita directoarei italiene Ernesta Tomaschù

¹²² ASDMAE, Scuole, b.9, fasc. Alice e Milda Badalotti, Scrisoarea adresată de Alice Badalotti ministrului Afacerilor Externe, Rivaloli Fuori, 10 agosto 1890.

¹²³ *Annuario delle scuole coloniale 1888–1889*, p. 137–139.

¹²⁴ *Ibidem*, 1889–1890, p. 137–139.

¹²⁵ *Ibidem*, 1890–1891, p. 170–172.

de a obține un venit în plus pentru școala de fete din Brăila, motiv pentru care micului colectiv de profesoare i se alătura tânăra Sofia Borgetti, în vârstă de 24 ani, numită pe o perioadă temporară de doar un an școlar, de la 1 septembrie 1889 și până la 31 august 1890, pentru a prelua clasele a II-a și a III-a și totodată funcția de director, pentru un salariu total de 2.300 lire anual¹²⁶.

Sofia Borgetti, născută la Vervelli, provincia Novara, la 22 octombrie 1865, obținea certificatul de profesoară de școală elementară de grad superior de la Inspectoratul școlar din Vercelli în 1883. Ajungea, însoțită de mama sa, la 26 septembrie 1889, întârziere cauzată de lipsa unei curse navale mai devreme de 13 septembrie din Alexandretta (Iskenderun) spre Constantinopol și de acolo spre Brăila¹²⁷. După un timp li s-a alăturat și tatăl Sofiei, ambii părinți însoțind-o mai târziu la următorul post de directoare. Pe parcursul scurtei rezidențe în orașul dunărean se confruntase, la finele anului 1889, cu o epidemie de rubeolă printre copiii grădiniței pe care o conducea, care făcuse două victime, fiind nevoită să o închidă pentru o perioadă de două săptămâni, din 12 în 27 decembrie, din ordinul Comisiei Sanitare¹²⁸. Cu puțin înainte de a părăsi România, Borgetti se căsătorește la Brăila cu Erasmo Scalesse, născut în localitatea Elena din provincia Caserta, Campania, pe care se pare că îl cunoscuse la școala din Alep, unde amândoi fuseseră profesori¹²⁹. Transferul la Trebisonda, după numai un an, era determinat de cererea directorului școlii italiene din Constantinopol, Mario Mondalari, în vreme ce lui Erasmo Scalesse i se păstra postul de la Alep¹³⁰. De altfel, Ministerul stabilise de la început că după un an avea să fie transferată de la Brăila și, deși Sofia Borgetti și Erasmo Scalesse au încercat să obțină prelungirea, respectiv transferul la Brăila, cererea lor era prea întârziată și între timp se decisese un nou director pentru școala de băieți din Brăila, în persoana lui Timoteo Desideri, precum și transferul de la Trebisonda la Brăila a directoarei Alice Badalotti, în

¹²⁶ ASDMAE, Scuole, b. 31, fasc. Benvenuta Brasi, Scrisoarea directoarei grădiniței de copii, Carlotta Brasi (București, 26 oct. 1891); Scrisoarea ministrului plenipotențiar la București, Curtopassi către ministrul de Externe italian, Antonio Di Rudini (București, 8 Decembrie 1891); idem, b. 28, fasc. Sofia Borgetti-Scalesse, Telegrama nr. 1864 de la Roma către Consulatul general din Galați (30 aug. 1889); Scrisoarea agentului consular Matteucci către ministrul Afacerilor Externe, Francesco Crispi (31 aug. 1889); Telegrama nr. 1863 de la Roma către Consulatul italian din Alep (30 aug. 1889).

¹²⁷ Idem, Scrisoarea consulului general din Galați, Pasquale Corte către Ministerul de Externe (Galați, 27 septembrie 1889).

¹²⁸ Idem, Scrisoarea Caterinei Nodari către consulul italian din Galați (Brăila, 31 dec. 1890).

¹²⁹ Idem, Scrisoarea consulului italian din Alep către consulul italian din Galați, Conte (24 ian. 1890).

¹³⁰ Idem, Scrisoarea directorului școlii italiene din Constantinopol, Mario Montalari, către ministrul de Externe, Francesco Crispi (23 mai 1890); Telegrama nr. 1444 de la Roma a lui Damiani către consulul italian din Galați (17.08.1890), Scrisoarea Sofiei Borgetti către ministrul de Externe, Francesco Crispi (Brăila, 25 iulie 1890).

locul Sofiei Borgetti și viceversa¹³¹. La plecarea din Brăila, îi era oferit după numai un an de directorat al școlii de fete și al grădiniței, din partea consulului general din Galați, un „certificato di lodevole insegnamento e condotta privata inappuntabile nel disimpegnare l'ufficio di Direttrice nella R. Scuola Femminile di Brăila”¹³².

Numărul crescut de copii înscriși la grădiniță a condus la angajarea lui Bernadino Fiocchi ca educator, și a Mariei Lucacevic ca interpretă și ajutor de educator. Caterina Nodari, cea care a preluat postul de educatoare era însoțită la post de soțul și sora ei¹³³.

La 2 februarie 1890 era transferat din Albania la Brăila Timoteo Desideri. Născut la 26 iunie 1852, la Chiesina Uzzanese, pe atunci în provincia Lucca, obținuse diploma de profesor normal de grad superior după absolvirea Școlii Normale din Pisa, eliberată de Consiliul Provincial Școlar din Pisa la 1 octombrie 1874. Sosit la Brăila, era înștiințat de agentul consular că școala fusese închisă din cauza holerei. Se înscriuseră deja 80 de copii, mult peste limita de spațiu disponibilă, astfel că într-o bancă de 7 persoane erau înghesuți câte 10–13 elevi, iar alții rămâneau în picioare. Cei 80 de copii erau împărțiți în două săli, într-una acei 39 dintre ei analfabeți și necunoscători ai limbii italiene, în cealaltă cei 41 de elevi ai claselor a II-a și a III-a. Comunicarea profesorului Desideri cu cei din clasa I era aproape imposibilă fără cunoașterea limbii române. Pe elevii claselor mai mari îi găsea la fel de nepregătiți, aceștia având serioase probleme de calcul, de lectură și nefiind inițiați în compuneri. Fără un spațiu mai mare, Desideri considera imposibilă reorganizarea și îmbunătățirea acestei școli, de aceea solicita imediat după sosirea la destinație un alt local. Rămânea la școala din Brăila până 12 august 1893, când activitatea școlii era suspendată prin decizie ministerială.

La 1 septembrie 1890, la școala italiană feminină din Brăila era transferată de la Trebisonda (Imperiul otoman), Alice Badalotti, unde rămânea pentru un an școlar, până la 31 august 1891¹³⁴. Ea sosea alături de sora sa, Milda Badalotti, care primea postul de educatoare la grădinița de copii subordonată acelei școli. Deseori cei care primeau post în străinătate veneau însoțiți de unele rude sau de întreaga familie, ceea ce sporea numărul celor emigrați temporar. Alice Badalotti primea în iunie 1890 un permis feroviar valabil pentru ea și mama sa, care le-a însoțit pe cele două surori pe perioada șederii lor în România. Rotațiile personalului didactic între școlile italiene din străinătate erau făcute de către Ministero degli Affari Esteri la

¹³¹ Idem, Scrisoarea Ministerului de Externe către consulul general din Galați (Roma, 13 aug. 1890); Scrisoarea consulului general, Giulio Tesi către ministrul de Externe (Galați, 26 iulie 1890); Ministerul de Externe către consulul italian din Trebisonda (Roma, 19 iulie 1890).

¹³² Idem, Scrisoarea consulului general din Galați, P. Conte către ministrul de Externe, Fr. Crispi (Galați, 7 ianuarie 1890).

¹³³ Idem.

¹³⁴ Idem, b. 9, fasc. Alice e Milda Badalotti, varri docc.

cererea angajaților săi, cel mai adesea datorită unor interese sau probleme de familie. În cazul surorilor Badalotti, ambele prezente la Trebisonda, transferul la Brăila era un efect al cererii lor privind obținerea unor posturi în străinătate mai apropiate de Italia, în vederea îngrijirii părinților vârstnici și bolnavi¹³⁵. Alături de Alice Badalotti, profesoară a școlii de fete din Brăila, se mai aflau directoarea Ernesta Tomaschù și profesoara de limbă română, Elena Pantazopulo¹³⁶. În urma unei rotații între personalul din București și cel din Brăila, Carlotta Paroni-Brasi petrecea la grădinița din Brăila o perioadă relativ scurtă, între aprilie–august 1891, dar suficientă pentru a reorganiza mica instituție după noile dispoziții ministeriale¹³⁷.

Școala de fete își continua cursurile în anul școlar 1891–1892 cu un grup de 36 eleve de diverse naționalități, iar în cel din 1913–1914 cu 50 de eleve repartizate în 3 clase¹³⁸. Instabilitatea personalului didactic și localul școlar neîndestulător cererii elevilor nu au oferit școlii și grădiniței din Brăila cadrul unei activități ușor de realizat, însă a reușit să mențină o instrucție minimă și să își continue existența după 1918, când starea ei s-a mai îmbunătățit.

În concluzie, statutul limbii italiene în școlile din Brăila a depins de două planuri, cel intern românesc și cel extern italian. Astfel, evoluția și dezvoltarea învățământului public și particular românesc din portul dunărean și importanța pe care cunoașterea acestei limbi o avea în cadrul activităților comerciale s-au reflectat și în modul acordat studierii limbii italiene. La rândul lor, perioadele de înflorire, de stagnare sau de declin ale învățământului și ale economiei erau dictate de situația politică internă sau externă, de starea de pace sau de război. Din punctul de vedere al Statului italian, studierea limbii italiene și mai târziu fondarea de școli coloniale a reprezentat expresia răspândirii limbii și culturii italiene în străinătate ca parte a unui proiect mai amplu al politicii externe. Pe de o parte, prin finanțarea condiționată a școlilor catolice se dorea limitarea influenței clericale asupra învățământului diasporei italiene, dar și implicarea și controlul planului de învățământ elaborat de preoții catolici din localitățile cu un număr important de emigranți italieni. Politica anticlericală avea să culmineze cu încercarea de desprindere totală de învățământul catolic după înființarea școlilor laice guvernamentale. Pe de altă parte, măsurile luate privind înființarea învățământului pentru italienii din străinătate au fost deseori criticate ca având un scop exclusiv politic, că au urmărit o politică naționalistă și expansionistă pornită de guvernul Crispi și continuată până

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ *Annuario delle scuole coloniali 1890–1891*, p. 171.

¹³⁷ ASDMAE, Scuole, b. 149, fasc. Paroni-Brasi Carlotta.

¹³⁸ *Rapporto del console Giulio Tesi (Galatz, 21 aprile 1892)*, în *Emigrazione e Colonie. Rapporti di R.R. Agenti Diplomatici e Consolari pubblicati da Ministero degli Affari Esteri*, Roma, Tipografia Nazionale di G. Bertero, 1893, p. 406; *Annuario delle scuole coloniali 1913–1914*, Roma, Tipografia del Ministero degli Affari Esteri, 1914, p. 128.

la căderea lui Mussolini. În cazul școlilor guvernamentale din Brăila, deși au atins cu greu acest scop în primii ani de existență, au îmbogățit peisajul pestriț al școlilor brăilene la finele secolului al XIX-lea, continuându-și și dezvoltându-și activitatea în perioada interbelică.

THE SCHOOLS OF THE ITALIAN COMMUNITY AND THE STATUS
OF THE ITALIAN LANGUAGE WITHIN THE EDUCATIONAL SYSTEM
IN BRĂILA DURING THE 19TH CENTURY AND THE EARLY 20TH CENTURY

Abstract

This article aims to analyze the evolution of the Italian community schools from Brăila. The investigation begins with the fourth decade of 19th century, when Italian has been established as the language of trade in the Danubian port-city. By the end of the same century and the early next century, it became a tool of economic, political, and cultural propaganda, used by the Italian state after the foundation of community schools. These schools were the expression of a nationalist and expansionist project designated to establish a powerful Italian state with a strong foreign policy.

Keywords: Italian Emigration, Italian Language, Community Schools, Cultural, Economic, and Political Tools, Trade, Danubian Port-City.